

F Á B I Á N L Á S Z L Ó

hajnali jelentések – a szerelem mélyéről

noha már réges-régen megszokott
jelképként ugrott be a rózsza
amikor látott remegni kósza
tekintetem egy méla csillagot

miként hasa fölé hajolva
újabb szebb rózsát láttam nyílni ott
ó hogy csodáltam azt a fénycsíkot –
a járatot mit fölkinált az óra

nyelvem ráérezett több mint egy halott
versből kikopott metafora
harmattal hintett üde flóra
amely egy csókra pompázik legott

*

mellén a bimbó megmerevedett
amint érezte az értő kezét

tudta: a játék mindig vérre megy
egyszerre pezsdült minden vére meg

a másikkal kiből a szenvedély
cifráz ki új és rendre mély

varázslatot – a kettejük hevét:
a kert mögött frissebb zöld lett a rét

*

Istenem mi mindent megőriz
a szertelen emlékezet
ahogy megfogta kézbe kapta
a zuhany alatt férfitestemet

az a vad érintés becézett
a gesztus kételyt nem hagyott
szemmel tagommal rámeredtem
a vízsugár között legott

*

szent béke volt mi öltre mentünk
vonaglottunk egymás ölén
ő kéjjel lovagolt fölöttem
és megfeszültem alul én

a vágatában a ló kifáradt
megérezte a bőszt lovas
lecsusszant csókokkal hajolt rá
ahol kicsurrant a tavasz

*

jó ég: az emlék mint cikázik
mint rontja építi magát
éppen csak átszakadt a gát
s már minden verejtékben ázik

már érvénytelenek a titkok
nem nyugózhatnak semmiképp
cserepekből a régi kép
összeállt – alig híja itt-ott

az ívek árnyak ismerősek
combja bőre selymes meleg
ez már bizonyára előleg

a főntebb hőt előzi meg
az átkos-áldott katlanét
ahol folyvást a lét a tét

*

minden szavába belefón
egy gesztust mit a telefon
hozhat el hozzám hajnalon

és érkezik elvétve kép
hogy újra láthassak ekképp
mindent ami csak benne szép

én persze arra intem is
hogy a kép lehet intim is
ha szívből jön és nem hamis

válaszul küldöm neki azt
a lent ágáló bakaraszt –
ilyen alkalmat nem halaszt

*

nézek egy képet rendületlen
az tán a legtisztább manír
csak mi tudhatunk róla ketten

csak kettőnket érint a hír
a látvány másnak durva léha
(ilyet tisztos író sem ír)

merengek rajta egyre még ha
ismerem is eredetét –
a modellt melyre néha-néha

még ráfeszít a gyöngye lét
a sors titokzatos szeszélye
amíg érzem a nap hevét

és bele nem hullok az éjbe

Kölcsönvett történetek

Van Julio Cortáznak egy elbeszélése, címe A távoli társ, alcíme Alina K. Reyes naplója. Az 1951-ben napvilágot látott Bestiarium című kötetben jelent meg. Két nőről szól, akik egymás alteregói, illetve egyről, aki két alakban létezik egyszerre két helyen a világban. Egyik életében köztisztvisletnek örvendő argentin társasági dáma, ennek minden kellékével, egy másikban budapesti koldusasszony, aki lyukas cipőben jár, fázik, éhezik, és akit ver a férje vagy az élettársa. Ez volt az első Cortázar-írás, amely Antonioni híres filmjének alapjául szolgáló novellán, a Nagyításon túl igazán megfogott, hogy később – megfontolt hedonistaként – újra meg újra, sokszor és nagy élvezettel igyam magamba azt a furcsa, izgalmas, megnevezhetetlen szorongásokkal teli, a bánat és a bölcsesség tompa, kerek, sokáig megmaradó ízeivel átítatódott világot, amit A játék vége és a Minden tűz: tűz című könyvek elbeszélései kínálnak az olvasónak. Jónéhányszor elolvastam a fiatal argentin nő történetét, és ezt teszem ma is bizonyos időközönként. Noha tulajdonképpen akár kívülről is el tudnám mondani e néhány oldalas írásművet, tudom, mikor következik majd a Regulesné arcára adandó csók, a tea bevitele a Rivas fiúnak, mikor énekel Faurét Nora Alina zongorakíséretével, mikor táncol Alina Luis Mariával, aki később feleségül veszi és két hónappal a válásuk előtt, április elején elviszi Budapestre, szóval ismerős minden bekezdés, mondat, betű és írásjel, mégis mindig ugyanazt a kérdést veti fel bennem, mint a legelső találkozáskor. Miért pont budapesti a koldusasszony, akit a történet egészen a záró, hídi jelenetig háttérben tart, aki ott bújkál az elbeszélésben, de akiről nem tudunk meg végig semmit a fekete, leomló haján, az átázó cipőjén, a fájó járomcsontján kívül? Pusztán véletlen, adható meg rá a magától értetődő válasz, amivel a magam részéről nem szeretnék vitatkozni – bár be kell vallanom, van bennem némi hajlam rá, hogy bizonyos dolgokat sorsszerűnek lássak –, amiképpen azzal sem, hogy nincs ennek semmiféle lényegi jelentősége. Cortáznak kellett egy város, ami a világ átellenes részén van, amit egy folyó vág ketté, fölötte híd ível át, az köti össze a város két részét, és hihetően télen havazni szokott. Mondom, elfogadom a véletlen logikus teóriáját, különösen, mert a magyarnak nemigen mondható nevek igazolni látszanak, hogy az író nem járt Budapesten, lakóiról nem rendelkezett alapos ismeretekkel, feltehetőleg szlávoknak gondolhatta őket, ami – ismerjük el – nem nagyon meglepő. Az a néhány elem, amelyeket nagy jóindulattal valóságközelinek fogadhatunk el – az ivók, ahol tokajit mérnek, a cibalmosok, a vásár melletti híd – sem módosítja lényegesen e látszatot. Amint kijelentettem már, nem akarok vitatkozni, persze, ha mindenáron polémiába kívánnék bocsátkozni, felvethetném azt az ismeretelméleti problémát, hogy vannak-e véletlenek egyáltalán, közbeszúrhatnám, ugyan a fenti ismérvek – két részre osztó folyó, híd, hó – jónéhány városra ráillenének, mégis Budapest szerepel a novellában. Nekem szegezhető – tudom, joggal –, miért vacillálok ezzel, hiszen Cortázar és elbeszélés szempontjai szerint érdektelen, hogy konkrétan hol él Alina K. Reyes alteregója vagy

másik énje. Mit sem változtatna, ha akár Szentpéterváron, Prágában vagy Varsóban lenne, sőt amint az a műben szerepel is, létezhetne másik én Jujuyban vagy Quezaltenangóban. Tudom. De... De a kérdés ettől még kérdés marad. Abban az esetben lehet, mi több, igen könnyen elképzelhető, hogy egy szentpétervári, prágai netán egy varsói férfinban fogalmazódna meg időről időre ugyanez, lehet, ő ülne most egy apró, füstös szobában, egy számítógép finoman vibráló monitorja előtt és írná ezeket a sorokat. Ám Alina K. Reyes alteregója vagy másik énje Budapesten van. Bennem vetődik fel hát, én töprengök rajta. Engem inspirál. Mert túl a mű szempontjait firtató jogos felvetéseken, a kétségen, az esetleges értetlenségen és ellenérzésen, végül is ki és mi szabhatja meg, milyen kérdéseken kell, lehet, illetve ildomos eltöprengenie az embernek? Ahogyan mindezek figyelembe vételével mégiscsak tény az is, hogy Cortázar A távoli társban egy budapesti koldusasszony létezését teremti meg, életének néhány vonását vázolja fel, és bár az elbeszélésben alig valami jelenik meg ebből az életből, ezáltal mégiscsak kijelöltet belőle valami, és az elinduláshoz ez elégséges. Az eltelt évek periodikusan fel-feltoluló kérdése végül arra készítetett, hogy elképzeljem azt a nőt az 1940-es évek végének Budapestjén, illő tisztelettel közelebb lépjek a jó argentin mester megrajzolta képhez, mintegy tükröt tartsak mellé, amelyben kirajzolódhat a másik, az eddig homályban hagyott sors is, egy történet, ami soha nem történt meg, ám alapul véve az általa odavetett fragmentumokat, akár meg is történhetett volna.

Április eleje volt. Már alkonyodni kezdett. A homokszerű, terhes fellegek oly közelinek tűntek, mintha a Duna túlsópartján magasodó Weisz Manfréd-féle ipartelep kémenyei tartották volna őket az égen. Metsző szél fújt észak felől, oldalba kapta a hegy mészkő testébe vájt-épített lépcsőn lefelé lépkedő, a méreténél jóval nagyobb kopott, helyenként megfoltozott, fekete férfikabátot és a fején nagy, a vállaira is lelógó, fekete, kötött kendőt viselő nőt. Ha valaki megkérdezi tőle, miért indult el ilyen későn a város felé, nem tudott volna értelmes választ adni. Egész nap valami különös, nehezen megfogalmazható nyugtalanság vibrált benne. Időről időre azon kapta magát, hogy a távolba réved; úgy érezte, valaki vagy valami várja, valakivel vagy valamivel találkoznia kell.

Sokat tépelődött; tudta, baj lesz belőle, ha elmegy, és hazaérkezve a férfi nem találja otthon az apró, alacsony mennyezetű barlanglakásban. Nem volt könnyű vele, haragja hirtelen lobbant, mint a petróleummal meglocsolt kéreg- és vékonyra hasított fadarabok, amikkel tüzet szokott gyújtani a szoba sarkában álló ütött-kopott spartheltban. Kiabált, ha valami nem úgy történt, ahogyan elképzelte, elmondta őt mindennek, gyorsan eljárt a keze is, különösen, amikor ivott, és az utóbbi időben alig volt olyan nap, hogy józanon jött volna haza. Pénteken is úgy állított be az egyik munkatársával, hogy alig tették be maguk mögött az ajtót, megérezte a kocsmá velük érkező, alkoholt, cigarettafüstöt és verítéket vegyítő szagát. Aludt már, közeledő beszélgetésükre riadt. Kiugrott az ágyból, magára kapta a kabátját, gyufát keresett, hogy meggyújtsa a mennyezetről lógó petróleumlámpát. Nem sikerült elég gyorsan, bejöttek és a sötétben valamelyikük nekiment az ajtó mellett álló ingatag polcnak. Csö-

römpölve estek le róla az edények. Bántó hang volt az esti csendben, akárha ágyút sütöttek volna el vagy közeli villámást követett volna reccsenő égzengés, amit öblös, cifra káromkodás kísért. Mikor világos lett, látta, a polc felborult, minden a padlón hever, a négyből egy tányér és a füles vizes pohár darabokra tört. Szerencsére nem aludt ki teljesen a tűz, elég volt néhány szikáncsot dobni a szürke hamufedte parázsra, utána párszor megfűjni, hogy újra feléledjen. Dohogott magában, amiért a férfi ilyen későn állít be vendéggel; nem csak az összetört edényeket sajnálta, bántotta a meg-gondolatlansága is, hiszen tudván tudta, alig van tüzelőjük, azzal a két zsáknyival, amit ő napokig tartó fagyoskodást követően előző nap fizetségként kapott a tenyeres-talpas, vörös Hammelschimdnétől, amiért bezsákolta és lecipelte a színbe a nagy házuk padlásán szárított kukoricát, azt gondolta, beosztva kihúzzák a hét végéig, és csak megenyhül már végre az idő, nem tarthat örökké a nyomorult tél a tavaszban, és akkor megérkezik másodmagával, pedig már elég lenne, ha betakaróznának, nem kellene pocskolni a fát, amiért annyit dolgozott, mint a kutya, azóta is fáj a válla, nem bírja rendesen tartani. Kelletlenül ugyan, de dobott két hasábot a feltáncoló lángokra, mégsem ülhetek ott a hidegben. Felsöpörte a törmeléket, ha már úgys mindegy volt, megmelegítette a paprikáskrumplit, szedett a két férfinak, eléjük tette az asztalra, aztán az ágyra kuporodott a sarokba, és magára terítette a takarót. Ettek, ittak, beszélgettek. Nem figyelt rájuk. Hallotta a szavakat, de értelmük nem jutott el hozzá. Álmos volt; időnként el-elszundikált, olyankor távoli, mély duruzsolással tompultak, mintha a dunna alá bújt volna. Néha egy hangosabb szó, nevetés vagy feje tehetetlen előrebukása húzta vissza az ébrenlétbe. Egyik ilyen alkalommal két rámeredő arcot látott. Nem szóltak, őt nézték. „Te figyelsz?”, kérdezte a férfi, és ő azt válaszolta, „Persze.”, gondolta, elég lesz ennyi, hogy folytassák a disputájukat, ám csak tovább bámulták, a férfi a homlokát ráncolta és a kezét is széttárta miközben megszólalt, „Hát akkor?”. „Igen.”, mondta kis szünet után zavartan, mert nem tudta, mit is kellene válaszolnia. Látta összeszűkülő tekintetében a haragot, várta, hogy felcsattan és kiabálni kezd, önkéntelenül gömbölyödött össze a takaró alatt. De csöndben maradt, merően nézte egy darabig, majd megfogta az asztalon álló pálinkás üveget, a másik férfi felé nyújtotta, utána ő is kortyolt belőle. Megkönnyebbült, hogy békén hagyta, és nem tört ki a patália. Úgy tűnt neki, órák teltek el, mire a vendég végre szedelőzködni kezdett. Kikísérték és az ajtóból nézték, amint imbolygó léptekkel távolodik, mígnem eltűnt a szemük elől az éjszaka sötétjében. A kutyák egymástól stafétaként átvett ugatásának intenzitásából lehetett következtetni rá, hol jár. Át is futott rajta, vajon hogyan ér haza ilyen állapotban, hiszen láthatóan a járás is komoly problémát okozott neki, a környék lépcsői meg hepehupás útjai pedig még a világosban és józanon közlekedőnek is tartogattak kellemetlen meglepetéseket, különösen most, hogy az előző éjszaka meg a napközben lehullott hó vastagon befedte őket. Ezt már bent, a házban gondolta, amikor vacogó foggal tartott az ágyhoz, mert a kinti dermesztően hideg levegő beszökött a takaró, be a hálóinge alá és végigkaristolta a bőrét, mintha számtalan gyorsléptű ízeltlábú futkosott volna rajta. Örült, hogy végre elengedheti magát, kinyújtóztathatja fáradt tagjait, elmerülhet az álom puha ölelésében,

nem kell többet kibújni ráfonódó karjai közül. Ekkor érezte, a férfi hátulról a hajába markol. Nagyon fájt. Hátranyúlt, megfogta a kezét, enyhíteni akarván a feszülésén, ám egy mozdulattal kiszabadította és köré tekerte a haját. Sikítani szeretett volna, de uralkodott magán, egy halk, nyüszítésszerű hang jött ki a torkán. Amikor maga felé fordította a fejét, érezte leheletében a pálinka szagát, látta dühtől eltorzult arcát, rászegeződő sötét tekintetét. „Minek nézel te engem?”, ezt kérdezte, halkán, sziszegve.

Nem értette, mit akar. Próbált szabadulni, de miután nem sikerült, legalább két kezével tartani férfi kezét, hogy viselhetővé csillapítsa a fájdalmat. „Azt hiszed, idióta vagyok, akire mindent rá kell hagyni? Azt hiszed, hülye kurva?”, végre megértette, mi a baja, ám szólni nem jutott ideje, előbb érkezett az ütés. Hallotta a tompa csattanást, az erő végighullámozott belül a koponyáján, le a nyakán és a gerincén, mielőtt a csípőjében elenyészett volna. Ezt követően, szemvillanásnyi idő elteltével hasított az éles fájdalom a járomcsontjába. Az ágyon eszmélt. A férfi fölötte állt, kócosan, behúzott nyakkal, meggörbedten, a törzse mellett esetlenül lógatott kezekkel, egy ágon ülő, felborzolt tollú madárra hasonlított. „Remélem felfogtad, hogy nem tehetsz nevetségessé az ismerőseim előtt.”, akkor mondta ezt, amikor ő kinyitotta a szemét, utána megfordult, felvette az asztalról a pálinkás üveget és kiitta belőle a maradékot. Nem válaszolt neki, tudta, úgymint hiába lenne, a további ütleget kockáztatná, ha vitába szállna vele. Behúzódott a falhoz, lüktető arcát a hideg kőhöz szorította. Hallotta, hogy kis idő múlva mellé fekszik, érezte hátul a nyakán a szuszogását, a combján felcsúszó, matató-követelő kezét. Eltolta magától, védekezett, de a tusakodás egyre kíméletlenebb lett, egyre nagyobb fájdalmat okozott. Feladta, hagyta megtörténni. Amikor a kedvét töltő férfi ziháló lélegzése meglassult és íves, a végén hangosodó

horkolássá változott, akkor fakadt fel benne a gyomorszáját szorító keserűség. Némán zokogott, könnyei lefolytak a durva, göcsörtös felszínű mészkövön.

Sokszor gondolt rá, hogy elhagyja. Egyszer, az első verések egyike után kiszaladt a házból és nekiindult az éjszakának, ment, amíg bírta a lába, azt sem tudta, merre, hova, amíg elfáradt benne a sírás is, és a növekvő félelem lassan felőrlötte az elszántságát. Egy szőlőtábla közepén álló, deszkából összetákolt csőszkunyhóba húzódott, ott talált rá a férfi. Hajnalodott. A hangos nyikordulással kitáruló ajtó nyílásában magasodott, az arca rémült volt, piros és puffadt, mögötte látszott a világosodó ég egy darabja, a felkelni készülő Nap vöröses-sárgára festette a felhőket, amelyek úgy úsztak az égen, mint oszlani kész, szakadozott hab a mosogatóvíz felszínén. Néhány pillanat múlva letérdelt mellé, tenyerét az arcára tette, tekintetét könnyű fátyolozta, majd a mellére hajtva a fejét sírva kérte, ne haragudjon rá, nem tudja, mi történt vele, már megint elborította az agyát a düh, soha többet nem fordul elő. Ő beletúrt sűrű, borzas, száradt széna színű hajába, átölelte a nyakát és megcsókolta a halántékát. A megbántottságnál akkor már erősebb volt benne a sajnálat és a nem halványuló hála, hiszen a férfi mentette meg azon a januári hideg délutánon, amikor rátalált a lebombázott Nagymező utcai ház üszkös falai között félájultan fekvő törmelékhalmon. Négy orosz katona cibálta be oda, és hagyták ott pórén és mocskosan, miután mindannyian megerőszakolták. Az éhség vitte le az utcára, két napja egy falatot sem evett. A Vilmos császár utcai első emeleti, ötszobás lakásban, ahonnan a Hirsch tekintetes úr, Hirschné önagsága és a négy gyermek december 7-én vonultak be a gettóba, ott hagyva őt az anyjával, mondván, vigyázzanak a házra, amíg visszajönnek, nem talált semmit, amit megehetett volna, kifogyott minden, a kamara olyan üresen kongott, hogy egy egérnek sem lett volna sok esélye a túlélésre. Akkor már majd egy hónapja élt egyedül a lakásban. A mama karácsony előtt halt meg. Reggel összepakolt a kosarába, elindult, hogy imádkozzon a Bazilikában, utána pedig – mint minden nap – ételt vigyen a Hirsch tekintetes úréknak, amit a megbeszélt helyen beadott nekik; ma is látja maga előtt, ahogy beköti a fejét a kendőjével, azt mondja, „Csak az Úr Jézusban és a Szűzanyában bízhatunk, csak ők segíthetnek rajtunk.”, ráparancsolt, csukja be az ajtót, ne nyissa ki senkinek. Miután délig nem érkezett haza, a keresésére indult. Erősen fújt a szél, hordta a sűrűn táncoló, apró pelyhű havat. A Szent István tér sarkán találta meg, a járdán feküdt véresen, behavazva, félig nyitott szemmel, a kosara két lépésnyire hevert tőle üresen, az ételmet nyilván elvitte belőle egy arrayájóról. Nem tűnt nagyon nehéznek, amikor ölbe vette, de majd' beleszakadt, mire hazacíngölte; azt gondolta, fázna, ha letenné a hideg, latyakos kőre, ezért megpihenni sem tudott az úton. Otthon megmosta, tiszta ruhát adott rá. Négy seb volt rajta a bal vállá alattól a jobb combjáig keresztbe. Sírva beszélt hozzá sötétedésig, aztán bekopogott a földszinten Skultétyékhez, megkérte Jancsi bácsit, hogy segítsen eltemetni. Egy vastag, barna-piros kockás plédbe csavarták és a Szabadság tér szélén ástak neki sírt; nem volt elég mély, talán egy méter, ha lehetett, azzal is órákat kínlódtak az ágyúdörgéses, világítólovedékek fényétől ki-kivilágosodó éjszakában, végül mégiscsak a földben pihent, ahogy illendő. Napokig ödögött a hirtelen üressé vált lakásban, ré-

műlten, mint a gyerek, aki ráeszmél, teljesen egyedül maradt. Ha megszólaltak a légvédelmi szirénák, lement az óvóhelyre a többi lakóval, próbálta palástolni bánatát, abból volt ott mindenkinek elég, mikor lefűjták a riadót, fent szabad folyást engedett neki. Néhány nappal később elment a gettóhoz, kérdeztetett a Hirsch tekintetes úrérről, de azok közül, akikkel beszélt, senki nem tudott róluk. A négy orosz katona a Dessewffy utca sarkán toppant elé. Dancsné Rozika nénihez, a mama régi barát-nőjéhez akart menni, aki a Jókai utca elején lakott, remélve, kérhet tőle valami enni-valót; nem túl régen egyszer adott már neki egy darab lóhúst, zsírt meg szárazbabot. Körbefogták. Beszéltek hozzá, egy szavukat sem értette. Nevetgéltek, tapogatták. El akart menni, de nem engedték, aztán ketten felkapták és bevitték a romos házba. Rúgott, mart, harapott, amíg bír, utána a tehetetlenség volt, a hűlő könnyek az arcán, a verejték- és füstszag, a fájdalom, a szégyen, az undor meg a lassan elsötétülő, koszlott lepedőre emlékeztető ég fölött. Arra eszmélt, hogy valami melegíti az arcát. Kinyitva a szemét a férfit látta. Mellette térdepelt. Megijedt tőle, arrébb húzódott, a férfi elvette a kezét, azt mondta, nyugodjon meg, nem akarja bántani, majd az ölébe vette, és elvitte egy Ó utcai ház földszinti lakásába, ahol vizet melegített, hogy megmosakodjon, utána enni adott neki, füstölt szalonnát meg egy darab szikkadt kenyeret. Ugyanúgy nyalábolta fel a csőszkunyhó deszkapadlójáról, és indult el vele hazafelé. Mindig hasonló módon zajlott, a veszekedéseket, veréseket megbánás, bocsánatkérés és fogadkozás követte, a hétvége is így telt el. Sokáig elhitte, sokáig reménykedett benne, hogy túllesznek rajta, minden visszatér a régi kerékvágásba, de egy ideje elvesztette a hitet meg a reményt, hálás volt minden nyugalomban eltelt napért.

Már majdnem leért a hegyről. Fázott a lába, a hólé befolyt lyukas cipőjébe. A viseltessége ellenére egészen jó állapotú férfilábbelit nyárközepe táján találta az utcára tett lomok között a Fehérvári úti piac mellett. Annyi baja volt, hogy az egyikén egy helyütt elszakadt a varrás, ezért kétujjnyi részen elvált egymástól a talp és a felsőrész. Hazavitte, gondolta, megvarrja, jó lesz a férfinak, otthon aztán kiderült, kicsi a lábára, így neki maradt. Nagy volt rá, de nem vészesen. Többször megvarrta azóta, időközben elvásott a bőr, javíthatatlan lett, ám nem telt másakra, ezért ezt hordta. Alatta a téren itt-ott látszottak még a háború nyomai, a foghíjak a házsorokban, az el nem bontott, tetőtlenül árválgató falak, akárha egy vörös-barna-szürke színű szőnyeg felfeslő részei lettek volna, de nagyjából már újjáépült, amikor idejöttek, alig lehetett épen maradt házat találni. Nem sokkal az erőszak után hozta el a férfi, amikor híre ment, hogy az oroszok szedik össze és viszik el az embereket. Este indultak el az Ó utcai lakásból. Próbáltak láthatatlanok maradni, elbújtak, ha a felhörtlen, hideg éjszaka állandó alapzaját adó fegyverropogásban közeledő embereket láttak vagy hallottak. Nem félt, egyáltalán semmit sem érzett. Lépkedett gépiesen a férfi nyomában, gondolatlanul, üresen, az sem érdekelte volna, ha ott nyomban el kell pusztulnia. Reggelre értek ki a barlanglakáshoz, amelyben a férfi nagyanyja lakott három évvel előbbi haláláig, és amiben szinte semmi sem maradt, az eltelt idő alatt minden mozdíthatót elvittek belőle. Első éjszaka a padlóra tett papírokon és egyéb lim-lomon aludtak összebújva, egymást melegítve. Berendezkedtek, innen-onnan összeszedgették, ami

feltétlenül kellett. A férfi gyengéd volt vele, figyelmes és odádó, ő hitt neki, bízott benne és lassan visszatért belé az élet, aztán kiderült, teherbe esett, és mint a hajnalra befagyó pocsolyák felszínén a lépések súlya alatt ropogva törő jég, úgy hullott darabokra, hasonlatosan ahhoz, mint mikor 1943 elején meghallotta a hírt, hogy Kamarás István, a Láng Gépgyárban dolgozó lakatos, akinek ő gyűrűs menyasszonya volt és akivel azt tervezték, összeházasodnak a leszerelése után, odaveszett a fronton a Don-kanyarban. Sejtette, hogy baj van, amikor nem jött meg időben a vérzése, de igyekezett elhessegetni a magától a gondolatot, amely úgy keringte körül, mint leszállni kész éjjeli lepke a lámpát. Szuggerálta magának, nincs baj, csak késik, előfordult már máskor is, közben rettegett attól, amiről valahol mélyen, a lényé legbelsejében tudta, szembe kell majd néznie vele. Gyötrelmes napok következtek; aludni nem tudott, amikor elszenderedett, kegyetlen álmok kínozták, étvágya nem volt, aminek akár örülni is tudott volna, ha más miatt van, mert alig akadt valami és így legalább a férfinak nem kellett éhesen indulnia reggelenként, hogy összeszedje a kettejükre valót, a nagynehezen legyűrt falatok nem maradtak meg benne, jószerivel a leérkezés pillanatában jöttek is vissza az állandósuló hányinger közepette hullámokban rátörő öklendezésekkor. Napközben könnyebben viselte, akkor csak az emlékekkel meg a sorssal viaskodott, nem kellett lepleznie a férfi előtt az állapotát. Miután bizonyossá vált, mindent megpróbált, hogy véget vessen neki, közben reménykedett a csodában, még imádkozott is, pedig egy ideje már felmondta a beszélő viszonyt Istennel. A férfi vigasztalta, amikor hosszú tépelődő készülődés után, rettegvé az elkövetkezőktől végül elsírta neki, azt mondta, ketten vannak egymásnak a világon, nincs semmi, ami ennél fontosabb, de miután nőni kezdett a hasa és már nem lehetett nem tudomást venni róla, mégis megváltozott, elillant a gyengédsége, mogorva lett, befelé forduló, ivott és gyakorta késő éjszakáig elmaradt. Augusztus végén, hét és fél hónapra szülte meg. Valamikor déltájban folyt el magzatvize, nem sokkal később kezdődtek a fájások. A késő este, kapatosan hazaérkező férfi ott találta vajúdva az ágyon. Gyorsan kitisztult a feje, megszépenve segített, amit tudott, fogta a kezét, törölgette verítékező homlokát. Sötét volt még, de már hajnallott, amikor kicsúszott belőle, mintha csak elvágták volna, egyszerre megszűnt a fájdalom, mikor meghallotta a cérnavékony, döcögős sírást. A férfi vágta el a köldökszínort. Meg akarta neki mutatni, de ő becsukta a szemét, nem akarta látni. Az igazság az, hogy a hónapok alatt, amíg nőtt a méhében, soha nem gondolt rá úgy, mint egy gyermekre, akinek apró, puha kezecskéi és lábacskaí vannak, nevető szeme, fodros szája, hívatlan lakó volt a testében, parazita, aki kéretlenül foglalta el, megfélemlve mintegy a vele megesett szörnyűséget, akár az ostor szíjának végére kötött görcs, ami az ütés fájdalmát követően csapódik be és tépi fel a bőrt, tartott tőle, ha meglátja, elgyengül, s akkor élete végéig emlékezteti a szégyenére. Hirtelen, átmenet nélkül aludt el, mélyen, álomtalanul, mintha elájult volna. Sötét volt kint, amikor felébredt, a lakásban égett a petróleumlámpa, a férfi maga elé meredve ült az asztalnál, a gyerek eltűnt. Nem mondta, mi történt, hova lett, ő pedig nem kérdezte. Felkelt, odalépett hozzá, megsimogatta a haját, utána letérdelt mellé és a kezére hajtotta a fejét. Hálát érzett és megkönnyebbülést. De semmi sem volt

többé olyan, mint előtte. Mintha soha nem tudta volna megbocsátani magának, ami történt, és őt akarná büntetni érte, ő pedig mit tehetett, beletörődött, elfogadta vezeklését.

Néhányan várakoztak a megállóban. Nagyon fázott a lába, a válla majd' leszakadt, sajgott a nyaka és a járomcsontja is, igaz, annak jót tett az arcát dermesztő hideg szél. Átfutott rajta, jobb lenne visszafordulnia, nem hozná készakarva a fejére a bajt, le-

húzhatná lyukas cipőjét, levehetné a cuppogásra ázott harisnyáját és a két textildarabot, amelyeket a lábára csavart a hideg ellen meg a lábbeli mérete miatt, végigdőlhetne az ágyon pihentetni sajgó tagjait. Közben ott feszült benne a megmagyarázhatatlan készletetés, úgy érezte, várják, mennie kell, ha nem teszi, elszalaszt valamit és bánni fogja egész további életében. Habozásának a begördülő szerelvény vetett véget. A két kopott barna kocsi, oldalán B.B.V.V. felirattal, csikorogva állt meg előtte. Egy hajlott hátú idős asszony szállt le egy piros-fehér kockás kendővel letakart kosárral a karján annál az ajtónál, ahol állt. Fekete fejkendőjét úgy kötötte meg, hogy a homlokát is takarta, apró, ferde vágású, sötét szeme, vékony, kissé ívelten hajló orra és ráncos arcának egy része látszott ki alóla. Segített neki, elvette tőle a kosarat, noha számított rá, nem lesz kellemes, s a nem túl nagy súlytól bele is nyilallott a vállából induló, a medencéig ható fájdalom, aztán mikor a néni lekecmergett és a kezébe adta, visszatekintett a hegyre, amely úgy nézett ki a komor ég alatt, mint egy hatalmas, sötét, felsértett bundájú állat, majd megfogta a kapaszkodót és fellépett a kocsi lépcsőjén. Megvette a jegyet a deresedő harcsabajszú, összenőtt szemöldökű, szigorú tekintettel méregető kalauztól, leült az egyik jobb oldali, ablak melletti üres helyre, háttal a menetiránynak, szemben egy fekete simléderes sapkát és prémgallérú szövet-

kabátot viselő, a kezében újságot tartó férfival. A szerelvény megmozdult, a tér házai elindultak mellette. Pénze nem maradt a visszaútra, a nála lévő majdnem összeset odaadta a kalauznak, pár filléres érmét kötött bele a zsebkendőjébe és tett a zsebébe a jeggyel együtt. Fogalma sem volt, hogyan és főleg mikor jut haza, ami fokozta a távolodással növekvő félelmét. Nem az úttól tartott, azt számtalanszor megtette már gyalog, hosszú, fárasztó, de nem hal bele az ember, meg hát az sem volt kizárt, hogy ha megáll kérni a körtéren, akad valaki, aki megszánja egy jegy árával, attól szorongott, ami otthon várja majd.

A szemben ülő férfi tüzetesen szemügyre vette. Ismerte az ilyen tekinteteket, csodálkozás, sajnálat keveredett bennük megvetéssel, ahogy visszaemlékezett, először kislány korában találkozott velük, amikor nagyanyja temetésére utaztak le a mama falujába Baranyába, ott bámulták őket így a neki teljesen ismeretlen rokonok meg a falusiak. „Egy asszonynak nagyon sok mindent el kell viselnie az életében.”, a visszaúton a vonaton mondta ezt a mama, válaszul a kérdésére, miért bámulták úgy őket. Később sokszor elismételte még, mintha fontos bölcsesség lenne, a tizenegyedik parancsolat, ami csak valami véletlen folytán maradhatott le a Sínai-hegyen Mózesnek adott két kőtábláról. Ott a vonaton nem is tudta, mit akar vele mondani, de az idő lassan kibontotta az értelmét, éjszakákon, amikor a cselédszoba sötétjében megébredt és a mama sóhajait hallotta meg Linbacher Keresztély hentesmester horkantásait a mellette lévő, ütemesen nyikorgó ágyon vagy zokogását, mert azt hitte, alszik és nem hallja, véletlenül elkapott vagy kilesett pillanatokban, amint állt a konyhában a tűzhely mellett vagy az asztalnál, a nagydarab, tokás férfi vastag karjaival hátulról átkarolta, fejét a vállgödrébe téve, vigyorogva suttogott a fülébe, ő pedig arcán az ijedtség, az undor meg valami nehezen felfogható, akár kacérsággént is értelmezhető engedelmesség kifejezését egyesítő pírrel próbált kiszabadulni a szorításából, később, cseperedvén, amikor mind gyakrabban ültette őt a térdére, simogatta a haját a nyershús szagú kezével, s miközben negédesen kérdezgette erről-arról, jelentéktelen dolgokról, szemét le nem vette növésnek indult melléről és párnás, nyirkos ujjjaival a szoknyája alatt a combját tapogatták. Szégyene bezárta, mint mogyorót a héja, elfogadta, közben lázadozott ellene, időről időre fellobbant benne a hit, hogy az élet nem csak egy vágányon járhat, az övé lehet másmilyen, mint a mamáé, ha összeszólalkoztak, meg is mondta neki, nem sokat törődve a szavak megválogatásával. Nem sértődött meg, azt kérdezte, „Édes lányom, mit tudsz te az életről?”. Mostanában sokszor eszébe jutott a jelenet, ahogyan elkomorodik utána, kis kesernyés mosollyal a száján tekintetét a távolba mélyesztí, a torkát mindig elszorította ilyenkor a gombóccá gyűrődött sírás és önsajnálat. Sokáig úgy tűnt pedig, lehet neki igaza. Elköltöztek a Linbacher Keresztély újpesti házából a Hirsch tekintetes úrékhoz, aki még gyerekkorából ismerte a mamát, ugyanabban a baranyai faluban nőttek fel, az apjának vegyesboltja volt a főutcán. Az újpesti piacon találkoztak össze véletlenül. Könnyebb lett a soruk, amikor pedig megismerkedett Kamarás Istvánnal, a halk szavú, tisztelettudó, félszeg ifjú egy másféle élet ígérete volt, amit a háború tört ketté. Állta a férfi tekintetét, sőt, noha fájdalmat okozott, az ülés deszkáinak feszítve kiegyenesítette a hátát, fejét felszegeve

farkasszemet nézett vele. Régen zavarták a vizslató szemek, lesütötte a magáét vagy elfordult a pillantások elől, de ahogyan a gátat bontó szükség átformálta a külsejét és egyúttal szaporította is azokat, immunissá vált irántuk. Nem érdekelte, mi történhet mögöttük, milyen gondolatokat ébreszthet ott pacuha, foltozott ruhájának vagy gyakorta ütések nyomát viselő arcának látványa. Kis idő múlva a férfi maga elé emelte az újságot.

„Mi történik a külpolitikában?”, ez a nagybetűs cím szerepelt a felé forduló lap tetején bal oldalon, a betűk aprók voltak, nem tudta elolvasni őket, két nagyobbbal írott sor, „Olaszországban” és „bizonyos feltételeket” kivételével. Jobb oldalon „A legideálisabb párttag” cím alatt egy rajz szerepelt; beletelt egy kis időbe, mire a girbe-görbe vonalakat nézve rájött, hogy egy fotelban félig háttal ülő, kopasz férfit ábrázol, aki kinyitott újságot tart a kezében, szájában cigaretta füstöl, mellette előrébb egy asztal áll, rajta egy levett kagylójú telefon, fölötte egy, a karmaival az asztal szélét markoló papagáj. Az aláírást vastagabb betűkkel írták, mint az újság többi szövegét, így el tudta olvasni, „– Természetesen, igen, kérem, hogyne, kérem, persze, igaza van, ahogy mondja!...”. Viccesnek találta, elmosolyodott, mire fájdalommá erősödve újra tudatosult az állandósult sajtó a járomcsontjában. Elkezdte olvasni a rajz alatti, „A test ördöge” címet viselő cikket, amit ugyancsak vastag betűvel szedtek. „egy filmnek ez a címe, s ezt a címet, mert katolikus ízt érez benne, sehogyan sem tűrheti egyik kritikuskunk, akinek nevét korára s néhány régebbi jó művére tekintettel ezúttal elhallgatjuk. Nem hallgathatjuk el azonban csodálkozásunkat az ő méltatlankodása fölött. Mert vajjon mi kifogása lehet az ellen a katolikus etika ellen, melyet fitymálni és kipellengérezni igyekszik, s amely parancsul szabja az ember elé az erkölcsi tisztaságot? Bizonyára vannak, akik a »Ne paráználkodj!« parancsát szívesen átértékelnek »Paráználkodj«-ra: de ezeket a szocialista, vagy ha tetszik a kommunista etika aligha fogadja tártabb szívvel, mint a katolikus. Az illusztris bíráló, úgy látszik, annyira megrekedt a polgári voltérianizmus bűvöletében, hogy a kommunista etikáról épp úgy elfelejtett korszerű értesülést szerezni, mint amennyire rosszul értesült a katolikus etika terén. S bizonyára azt sem tudja, hogy...” Eddig jutott, a férfi keze eltakarta a cikk további részét. Tekintete átfutott az újságoldalon, látta még a „Gyáripárunk és mezőgazdaságunk szerepcseréje”, alatta a „Villámriport az iskolai beiratkozásokról” címet, lent a bal sarokban egy hirdetés, amelyben „Stylsillárok és lámpaernyők” javítását ajánlotta a Kossuth Lajos utca 1-ben, a Ferenciek udvarában lévő Tóth János műhely, utána kis helyen letörölte a párát az ablakról, és nézett kifelé.

A tompuló fény, az eget elfoglaló vastag felhő és a mindent beborító hó olyan érzetet keltett, mintha színét veszítette, fekete-fehérré változott volna az odakinti világ. Eszébe jutott, 1942 kora tavaszán járt utoljára moziban, Kamarás Istvánnal, nem sokkal a bevonulása előtt. Az Európa nem válaszol című filmet nézték meg a Lloyd Moziban, Tasnády-Fekete Mária, Somlay Artúr és Petrovich Szvetisláv szerepelt benne. Hűvös, napsütéses márciusi délután volt, mozi után átmentek a Margit-szigetre. Az emlékezés elszomorította, de elvonta figyelmét félelméről. Hihetetlennek tetszett, hogy mindössze hat év telt el azóta, mintha évszázadok választanák el attól az időtől.

Ha akkor tudja, mi következik, lehet, azon a koraestén átveti magát a Margit híd korlátján, bele a Duna tejeskávé színű, fodrozódó, fényt táncoltató hullámaiba.

A férfi lejjebb engedte az újságot. Nem nézett órá, megnyálazta jobb kezén a mutatóujját, lapozott egyet, aztán újra maga elé emelte. Az jutott eszébe, korát tekintve akár az apja is lehetne, az apja, akit soha nem ismert. A mama mindig elmesélte, hogy még a születése előtt a szegénységtől menekülve elment Amerikába, megígérte, küldi majd a hajójegyet, és ők ketten utánamennek. Ahogy nőtt, egyre biztosabb volt benne, valami nem stimmel a történettel, nemcsak a hajójegyek nem akartak megérkezni, de levél sem jött soha, vagy ha igen, ő egyet sem látott, gyanította, valami titok rejtezik a mama elbeszélése mögött, ha időnként rákérdezett, kitért előle, ám mindez nem akadályozta benne, hogy évek során át álmodozzon arról a másik világról, beleképzelje magát egy másik életbe. Szellős, modern bútorokkal berendezett lakásban laktak, a papa fess férfi volt, mint Páger Antal, s a mama sem az egyenes fekete-fehér ruháját viselte az elmaradhatatlan kötényével meg a tarkóján megkötött kendőjével, hanem elegánsan szabottakat, amilyet az úriasszonyok hordtak. Finom, művelt emberek jártak hozzájuk vendégségbe, a szalonban fogadták őket, rá hárult a tea felszolgálásának kötelezettsége. Sok visszatérő álma, ábrándja volt, akadtak közöttük, amelyek máig elkísérték. Az egyik még nemrég is meglepte, amikor délután néhány percre elszundított. Egy nagy, párnázott székekkel telt teremben ült a mamával, az ötödik sor jobb szélén. Fekete ruhás, vállig érő sötét hajú nő zongorázott a megvilágított pódiumon. Meleg volt és félhomály, körben a vérvörös plüsskárpit és a hófehér, a mennyezeti kristálycsillárokig futó növényindákat mintázó stukkókkal díszített fal találkozásánál világított intim fénnel néhány lámpa. Amikor befejezte, csönd lett, majd néhány pillanat múlva felharsant a taps, a zongorista oldalra lépett a hangszertől, meghajolt, a taps erősödött, sokan felálltak a székről, hol bravóztak, hol tapsoltak, hol „Albéniz”-t kiáltottak, és még viharosabban tapsoltak, hol „A polonéz”-t követelték. Habókos álom volt, de jólesett neki felidézni, míg a vonat véget érni nem akaróan csattogott a Fehérvári úton.

Hangos csikorgással állt meg a szerelvény a pár éve Móricz Zsigmondra átkeresztelt Horthy Miklós körtér torkolatában. A szemben ülő férfi összehajtogatta az újságját, a zsebébe tette, felállt és az ajtóhoz ment. Nem követte, ülve maradt; izgatott volt, a szíve úgy kalapált, mintha ki akarna ugrani a helyéből. Megvárta, míg a jármű újra elindul, lassú kattogással átmegy az egymást keresztező síneken, azután tápázkodott fel az ülésről, hogy egy félkört leírva megállt és a kalauz érces hangon elkiáltotta magát „Móricz Zsigmond körtér, végállomás!”.

Tanácstalanul toporgott a megállóban. Fürkészte a járókelők arcát, hátha felfedez valakit vagy valamit, aki vagy ami miatt vállalva a következményeket eljött ide, ám a percek múlásával, ahogy egyre biztosabb lett, hiába, az izgalom helyét a csalódottság vette át, szívverése visszatért normális keserű ütemére. Torkában kővé keményedett a bánat, de még mielőtt kiszakadt volna belőle a sírás, mint egy sóhaj, olyan gyengén éledt fel benne az érzés, hogy mennie kell.

Nem gondolkodott, hagyta, vigye a lába a kormányzó nevét a Bartók Bélára cserélő úton. Amennyire bírta meggyorsította lépteit, kerülgette a járdán ögyelgőket, nem érdekelt, hogy a kupacba rakott olvadó hóba vagy a kisebb-nagyobb pocso-lyákba kell gázolnia a lyukas cipőjében. A Gellért Szálló előtt átvágott a téren, felment a Szabadság hídra, amelyet annak előtte Ferenc József hídnak neveztek. Metsző szél fújt a Duna fölött, a bőréig hatolt, mint a korbácsütések. Balra az alkony tompa fényében látta a felrobbantott Erzsébet híd pilonjait, úgy álltak komoran a tajtékokat vető folyóban, mint elárvult szülők a gyermekük sírja fölött, a túlsáton a kikötőt, a mólóhoz simuló két ringatózó hajót, a pesti rakpart helyenként még a háború nyomait viselő házait. Átvergődve a néhol ottmaradt hókupacokon a kihalt híd közepe táján járt, amikor meglátta a szembejövő csinos, fiatal nőt. Elegáns, szürke kosztümöt viselt, vállán kicsi, fekete, fényes csatú bőrtáska lógott. Hosszú, fekete haja lobogott a szélben. Meg mert volna esküdni, hogy nem először látja. Megállt, a belsejét átjáró abbéli öröm és elégtétel hatására, hogy nem vitte tévútra a megérzése, amikor a fiatal nő közel ért hozzá, mohón kinyújtotta felé egymásba font és kissé összezárt kezét, mire az szóttanul, pontosan megismételte a mozdulatait, ő pedig a keblére vonta, és ott a hídon némán, mereven összeölelkeztek, alattuk a felkorbácsolt víz a pilléreket verdeste. Becsukta a szemét, érezte a fiatal nő testének melegét, bőrének süteményre emlékeztető illatát, érezte a vacogását, ami lassan szinkronizálódott az övével. Bol-dogság töltötte el és soha nem tapasztalt béke, minden terhétől, fájdalomától egyszerre megszabadult. A szétválás pillanatában lábai maguktól mozdultak meg, az első lépéseket csukott szemmel tette meg. Haját lobogtatta a szél, vállán mozgott a kis fekete táska. Hallotta a sírást maga mögött. Tudta, vissza kellene néznie, de tisztában volt vele, mit látna, ezért nem fordult hátra, csak ment, csak ment.

Az élő szoba

Karl Ptolemaios a vakító márványpadlóra eresztette bőröndjét és szétnézett az aulában. „Nem lesz könnyű a feladatra koncentrálni.” Sosem tudhatjuk, hogy a pillanatnyi hangulatok hogyan, milyen ingerek keverékeként állnak össze bennünk, és hogy a mindennapok felszíne alatt indázó érzések hogyan terelgetik életünket afelé, amit utólag majd sorsnak fogunk mondani, de a súly hívóin, az életet minden körülmények közepette megnehezíteni kész filozófusokon kívül ennek mikéntjét emberfia nem is szokta firtatni. Ahogy Karl Ptolemaios sem, akiről nem tudták, honnan érkezett, és akiről azt sem tudta senki, akivel egyéves, „sorsszerű” ittléte alatt szóba elegyedett, hogy éppen azért jött ide, mert ez a város neki ugyanolyan hűvösen és tisztán idegen, ahogyan ő az ittenieknek. A helybeliek nyelvéből egy szót sem értett, a nép történelme tiszta lap volt a fejében, és még a térképen sem tudta volna megmutatni, hol a fenében lehet az a város, amelynek szállodájába most belépett.

Nyomasztó hangulat csapta meg. Azt lehelte a szívébe, hogy itt minden és mindenki csak azért él, hogy elterelje figyelmét a munkáról; mintha egy gonosz démiurgosz műve volna ez a szálloda, akinek mitikus létfeladata, hogy az ő életét megkeserítse, végleg lehetetlenné téve, hogy a világ előtt is értelmet nyerjen az, ami az ő számára, mióta az eszét tudja, nyilvánvaló. Pedig ha sikerülne – fonta magában rezzenéstelen arccal a fonalat, amíg a bejelentkezési blankettát kitöltötte –, ha tehát az élettelen világot, a környezetet, a körülményeket, hivatkozási alapokat, kifogásokat és mentségeket életre parancsoló világgyártó, akibe a szellemet valahonnan máshonnan küldték, meg tudná akadályozni, hogy tervét végrehajtsa, az nem jelentene kevesebbet, mint hogy a közvélekedés győzött az ő hite fölött: a szeretet íze tényleg olyan, mint a megcsócsált ostyáé, a dologvilág tehát diadalmaskodott a lélek fölött.

Fontos volt, hogy szállodája olyan országban legyen, amelynek nyelvét nem érti, és hogy a várost olyan nép lakja, amelynek történelmi sorsa nem hagyott nyomot elméjében. De ez a nem várt, kikezdzhetetlen és zavaró idegenség, ez a bomlásszagú semmi megrémítette. „Talán igaza volt Mariann-nak, és én egy sima elmebeteg vagyok?” A forgóajtó egy előkelő, középkorú házaspár karjaiba dobta. A pár hétköznapi vitát folytatott. A lassan veszekedéssé fajuló szóváltás tárgya nem tudni mi volt, hiszen az ország érthetetlen nyelven folyt, de Karl a gesztusokból igyekezett kitalálni. Írói fantáziája beindult, és a következőképpen rakta össze a mozaikkockákat: a férj felpanaszolja nejének, hogy a londonnal messze bizalmasabb hangot ütött meg, mint amilyen adott helyzetben elvárható. Karl éppen azon töprengett, hogyan képzelje el az adott helyzetet, amikor a férj magatartásában szállingózni kezdett a hó, és a lavina már nem volt messze. Talán a divatosan – kissé túl divatosan – öltözött hölgy kihágása hasonló, egyre fájóbb emlékeket ébresztett szegény fejében. Szerencsére a recepciós épp letette a telefont és Karlra emelte tekintetét, intve, hogy fáradjon oda.

Közeledtek a díszek, oszlopok és festmények: mindez élettelenül anakronisztikus volt. Mintha az alattomos démiurgosz egy letűnt kor aranyából vert bilincsekkel a kezében jönne felénk, egyre vészjóslóbban. Karl, aki épp azért érkezett, hogy a rá maradt súlyoktól végleg megszabaduljon, most a Tavaly Marienbadban szereplőjének érezte magát. Csakhogy a színészek a forgatás végeztével hazamehetnek. Innen már nincs hova hazamenni.

A földégett filmről újra eszébe jutott Mariann, akivel a kezdet kezdetén úgy érezte, sorsszerűen gabalyodtak egymásba. Élete harmadik nagy szerelme volt. A

Margitszigeten ismerkedtek meg, a japánkert fái között. Az első pillanattól fogva tudta, hogy ezt a nőt sohasem fogja elfelejteni, és hogy képtelen lesz együtt élni vele. Öntörvényű, vad teremtes volt, akinek megvolt a maga világa (ahogy Karlnak is), márpedig ha két öntörvényű világ találkozik, abból mindig csodálatos tragédia keletkezik: olyan halál, amiért érdemes élni. Mariann erősen őrizte világa határait, nem engedte, hogy a peremek beomoljanak. Sajnos ehhez az őrzéshez hozzá tartoztak a hétköznapi, kisszerű hatalmi harcok Karllal, aki az eleganciának e hiányát nehezen viselte. „Az a mi tragédiánk, hogy mindkettőnknek egy rabszolgára van szüksége” – összegezte Karl szerelmük éveit a presszóban, ahová szakítani nyitottak be szomorú arccal, szereplői egymás melodramatikus filmjének.

Soha többé nem akart belekeveredni a mindennapok kisszerű valóságába, és soha többé nem akarta filmhősnek érezni magát. Meg akarta találni a helyes utat a két végtelenség, a tények valósága és az álmodozások illúziói között. Terve zseniális volt és elmebeteg. Ha sikerül, ő lesz az első ember, aki igazán szeret.

A külföldi szállodába költözők – főleg azok, akik Karlhoz hasonlóan határozatlan időre telepednek le idegen bútorok között – az első néhány napot általában azzal töltik, hogy bejárják a környéket, feltérképezik a kocsmákat, kisvendéglőket és mo-

zikat, hiszen senki se szeret egy fekete lyukban élni. Karlnek ennyi ideje nem volt. Magára zárta az ajtót, fölnyitotta nagyapjától örökölt bőröndjét, bepakolt a ruhásszekrénybe, elhelyezte a tisztaság rekvizitumait a fürdőszoba üvegpolcán. A termoszból ivott egy kávé, kinyitotta az ablakot, lehúzta a redőnyt, és behunyt szemmel az ágyra heveredett. Megkezdte a munkát.

Hat hónap telt el, mire az utcáról szűrődő hangokból megalkotott egy új, ismeretlen nyelvet. Tökéletes, indokolatlanul tiszta jövőt. Aznap délután, amikor ráérezett, hogy a nyelv él, és hogy az új jövő úgy feni a múltat, ahogy telihold a faágat, kivonatozott a városból a szürkéslila, idegen hegyek felé. Egy kis tó partján kiszállt, a vasútállomás lepusztult épületét maga mögött hagyva a partra ment. Ivott a jéghideg hegyi vízből, aztán levetkőzött, megmerítkezett a tóban. Fűvel törölközött, tekintetével végigsimított a tájon, és elaludt. Jóleső didergésre ébredt. Visszautazott a szállodába, felhúzta a redőnyt, egy széket tolt az ablak elé, füldugókkal tömte be hallójárait, és folytatta a munkát.

Újabb hat hónap telt el, mire az utcáról szűrődő képekből, élettörmelékek fényjeleiből megszült egy tökéletesen tiszta, indokolatlan emlékezetet, amely méltó rá, hogy az ember múltja legyen. Amikor megérezte, hogy az új emlékek alámosták a nyelvet, és lüktetésük föltölti a szavakat, mély álomba merült. Álmában tudta, hogy már csak egy dolga van: megvárni, hogy a jóslat, amit most már látott és ki is tudott mondani magában, megérkezzen.

Hosszú hetekig aludt. Legutolsó álma az volt, hogy nyílik az ajtó. Fölriadt. Teliholdas éjszaka volt, élesre fent fák állták körül az ismerős utcai neszeket. Megélt versek kitalált emlékképei rajzanak a fejében, az életre kelt szoba árnyékos zugaiból int az érthetetlenül gyönyörű képekben eliramló fiatalság, fecske szárnya érinti a vizet, bólogat két evezőlapát, hatásait veszve életre kel az erő, a létezés egyszerű, már kimondható öröme, amely Karl körül összeférceli a süllyedő világot, mert aki ezen a nyelven beszél, az olyannyira szabaddá vált, hogy már halálosan önmaga.

Az álmodott ajtón belép egy hosszú hajú, zöld szemű idegen nő, köpenye alól előhúzza színezüst törét, és elmondja, hogy Aisának hívják, és hogy épp ma egy éve annak, hogy ebbe a szállodába költözött, mert gyerekkorában egy kimondhatatlan jóslat érte el, idejött hát, ahol hat hónap alatt tiszta múltat, megint hat hónap alatt tiszta jövőt szőtt, és most itt van, hogy a csak kettőjük által beszélt nyelven elmondja, mi a szeretet.

A nő, akinek neve az új nyelven Mariannt is jelent, mesél Karlnek a gyerekkoráról; nyelvük pontos, de engedetlen szavai kimondanak egy ajtót, melyen egymás emlékeibe nyitnak be; Aisa szülővárosa egy Mar-ghit nevű sziget, de az új nyelven a születés találkozást is jelenthet, mindez a kontextustól függ; ha innen nézzük, akkor a szédülés nyelve ez; de a szédülő világegyetemben mi lehetne ennél pontosabb; mindenestre Karl is úgy érzi, forog a világ körülöttük, rögzíteni kell valahogy, fölkel hát az ágyból, köpenyét felölti, az íróasztal-fiókból előhúzza színarany törét. Egymás szemébe nézve várják ki, hogy a csoda fémes villanásai megnyissák a szeretet csatornáit.

SAITOS LAJOS

Eső

VÁRADY SZABOLCSNAK

Kiszáradt torkú nyár
talpat emelintő forróság

*itt nem lesz eső
csak gyűlik a por*

most is egy kis
Prométheusz-felhő
kúszik át a horizonton.

Kőfolyás

PASZKAL GILEVSZKINEK

REGGEL

Reggel –
mint a Föld
születés előtt

még nem népesítette
be nyüzsgő élet

de a Nap
már után-ragyog.

ELEMEK TÁNCA

Fényfüggöny
vasfüggöny
vízfüggöny

elemek tánca
a horizonton

de ki van a
zsinorpadláson?!

ÖRÖMKÖDÖTT

Ropog a talpad alatt
a frissen lerakott
parketta

emlékezik hajlására
mikor még szélnek
engedelmeskedett –

s madarakkal örömködött.

GYÚANYAG

A nagy burjánzásra
még nagyobb égetés jó...

gyűlik – gyülekezik
a gyúanyag...

...gyaluforgács
a kötényedben!

HARC AZ ELEMEKKEL

Jégtörők hullámtörők radarok
pásmázzák a ködös partokat
sziszifuszi harcban

az elemekkel – – –
mert hisz' a víz az úr

meg-meg mutatja
bármely halmazállapotában.

EMLÉKEZET ÓTA

Az Úr azúr ege alatt
a tű a bakeliten
sercegye meg-megakad

Kain és Ábel arca
s alattomos harca

nota bene: emberemlékezet
óta mindig ugyanaz a nóta.

SZUPERHOLD

Csorog a holdfény
egy mustáros pohárba
eltesszük holnap reggelig

jó elfoglaltság
álmatlan éjszakákra

egy gömböt
kifordítani.

NEM SEGÍT

Gazdagon terített asztal
ínsorvadásosnak nem segít

mint kiszáradt kútba
vödröt ejteni

csak az üres csöngés
és ízetlen ízek
szádban – füledben.

LELKEK

Az élet ki-be
jár egy nevesincs
ajtórésen

a járó-kelőknek
azért nevük is van

hogyan emlékezhessünk
lelkeikre...

A KŐ...

A tojásdad kő mit
a tengermellékről „raboltál”
hoztál haza szuvenírként

emlékszik lávakorára
bár most dermedt anyag

de lángra gyúlni képes
bármely apokalipszisben.

HAJNALI SZIVÁRVÁNY

A hajnali szivárvánnyal
ím a nyár gyehennájának
is vége

az eső bugyborékol
a homok kortyol

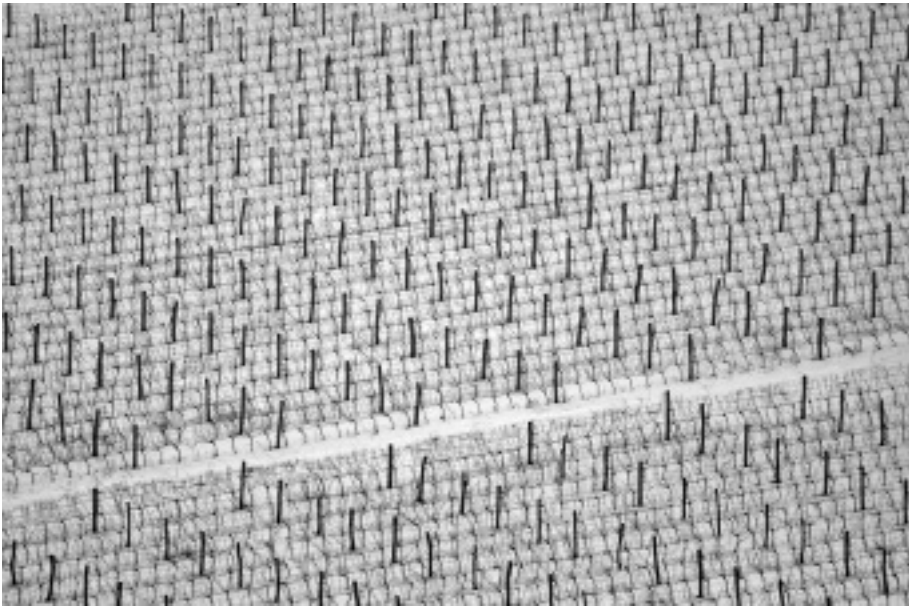
már csűrben
a mindennapi.

SEREGHAJTÓ

Hol van már az
én haragom ellenkezésem is
atyámmal – Istenemmel?!

Mire az ember hetvenkedik
meg is juhászodik...

bárány lesz újra
a sereghajtók seregében.

MOLNÁR MIKLÓS

A Kékszakállú hercegné vára

BŐDÜLETESEN VÍG MELODRÁMA HÉT RÉMKÉPBEN

Balázs Béla *A Kékszakállú herceg vára*
című misztériumjátéka nyomán

JÁTSZÓ SZEMÉLYEK
(színre lépésük sorrendjében)

TEHETŐS POJÁCA
SZAKADT POJÁCA
ASSZONYKÓRUS A SZÍNFALAK MÖGÜL
JOHANNA
JÁNOS
RÉGI FÉRFIAK

valamint DREKK, egy minden lében kanál pulikutya,
akinek nélkülözhetetlen szerepe volna a darabban:
neki kellene megugatnia a közönség
tüsszögő, szipákoló, köhögő, krákogó
és hangosan orrot fújó tagjait,
és belemarnia a maroktelefont használók bokájába,
ráadásul egy fontos jelenése is volna,
de valahová elkódorgott

„Egy színházban tűz ütött ki a kulisszák mögött. Kiment a színpadra a mókamester, hogy közölje ezt a közönséggel. Tréfának tartották, nevettek rajta és tapsoltak. A mókamester megismételte a bejelentést. Az emberek még hangosabban hahotáztak. Alighanem a világ is így fog elpusztulni, okos emberek harsány hahotája közben, akik azt hiszik majd, hogy mindez csak vicc.”

Sören Kierkegaard

„Iparkodjatok nem rezegtetni a szempillátokat. Iparkodjatok nem nyelni. Iparkodjatok nem mozgatni a nyelvetekeket. Iparkodjatok nem hallani. Iparkodjatok nem érezni. Iparkodjatok nem szagolni. Iparkodjatok nem nyálazni. Iparkodjatok nem izzadni. Iparkodjatok nem izegni-mozogni. Iparkodjatok nem lélegezni.”

Peter Handke

A KÉT POJÁCA

Mielőtt a függöny szétválik, kijönnek a sugólyuk elé. Mind a ketten „klasszikus” clown-öltözköket viselnek. A Tehetős Pojáca nyakában csokornyakkendő van. Jobbról nézve kísértetiesen hasonlít Ady Endrére, szemből nézve Federico García Lorcára, balról nézve Anatole France-ra. Svájci sapka van a Szakadt Pojáca fején; ő jobbról nézve a megszólalásig hasonlít Buster Keatonra, szemből nézve Bertolt Brechtre, balról nézve George Bernard Shaw-ra

TEHETŐS POJÁCA

Főemlős hölgyek és urak, úgy jártok színházba, mint a kesztyűs boltba vagy a virágkereskedésbe, vagy akármelyik üzletbe, hogy másfél-két óra feledést vásároljatok magatoknak. Az irodalom meg a színház végleg elvált egymástól. Shakespeare félistenből idéetlen kamasz lett a mai színpadon. História, múlt, jelen, jövő meghazugul, mihelyt színre kerül. Elértéktelenedik az érték, mert így kívánja a közönség, a mai társadalom. Miért kell mindig azért járnok színházba, hogy viszontlássátok, mi történik *veletek*, újra meg újra visszakérődzve szellemetek dögletes banalitását, és eközben semmi hasznok az egészből, hacsak az nem, hogy a lábatok megmacskásodik és a feneteket elzsibbad a sok ücsörgéstől? Nemhogy arra volnátok kíváncsiak, mi történik *mivelünk*, költőkkel, álmodókkal, lovagokkal, garabonciásokkal! Persze be nem állna a pörös szátok, ha a darab nem rólatok szólna. Hogy meglepődnétek, ha egyszer a neveteken szólítának benneteket a színpadról, hogy most aztán tiétek a szó, elő a farbával, és a színpadi nap a sötétben bujkáló halvány arcotokba tűzne!

SZAKADT POJÁCA

A mai színház azt hirdeti, hogy köze van a művészethez, az emberiség nagy álmaihoz. De hazudik. A mai színház: *üzlet*. Üzlet, mint akármilyen. Nem jelent és nem képvisel semmit. Nem több, mint cirkusz. Ember formájú kutyakomédia, a *Félelem* és a *Részvét* nevű idomított ebek rángatta bohócparádé. Mit lehetne a *Félelem* és *Részvét*, az arisztotelészi katarzist előidéző kettős fogat helyére tenni? Mire hivatkozunk, ha elvetjük, hogy a színház hatás alá fogja, szórakoztassa, izgalomba hozza, megrettentse, meghassa, lendületre ajzza, elragadja, saját korukból kiragadja, megbabonázza, föl-emelje, megváltsa, illúziókkal táplálja az embereket?

TEHETŐS POJÁCA

Elég az okoskodásból, kezdődjön a játék, s mert a szerző azt akarja, hogy ne a nyílt utcán, hanem igenis színházban érezzétek magatokat, éppen ezért visszahelyezi jogaiba a költészetet, a ritmust, az irodalmat. Kedve támadt idehozni fehér rózsák illatát, sőt flamingókat és galamboktól zsibongó korinthuszi oszlopokat is.

A Szakadt Pojácára sandítva

Hölgyek, urak, ne tessék ám se elidegenedni, se félelmet vagy részvétet érezni...!

SZAKADT POJÁCA

Megálljon a menet! Addig nem kezdődhet el a bohócparádé, míg nem rehabilitáljuk a Kékszakállút.

TEHETŐS POJÁCA

Úgy gondolja, kolléga úr, hogy szép didaktikusan, szakasztott úgy, mint az előadásra teljesen alkalmatlan könyvdrámákban?

SZAKADT POJÁCA

De még mennyire didaktikusan, kolléga úr! Előadásra teljesen alkalmatlan könyvdrámák pedig nincsenek... Azért ne ijedjen meg senki, hogy osztályharcos mondanivalók lesznek a szájába rágva! A kolléga úr a költői, én meg inkább a filozofikus színháznak vagyok a híve, ami nem jelent mást, mint intenzív érdeklődést az emberek magatartása és gondolkodása iránt.

Téhat volt egyszer egy gazdag nemesember. Bár ősei a királyság legmagasabb méltóságait töltötték be, ő azonban távol élt az udvartól. Városban palotái, vidéken kastélyai voltak, temérdek arany és ezüst marhája, díszes bútorai, szép kézimunkái és

szőnyegek, aranyozott hintói. Sokan a vidék lakói közül Kékszakállú néven ismerték, ezt a nevet adta neki a nép, mert a szakálla kék volt, jobban mondva annyira fekete, hogy már-már kéknek látszott. De nem hordott ő sem hegyes, sem legyező formájú szakállt, csak bajuszt növesztett, és az alsó ajka alatt „legyecskét”. Kiborotvált arca csakugyan kéknek látszott, de a kék szín nem csúfította el az arcát, nem is keltett vele félelmet, csak még férfiasabbnak hatott, bár kissé zordnak, de azért az asszonyok egyáltalán nem idegenkedtek tőle.

TEHETŐS POJÁCA

Szép férfi volt, jóképű, magas, széles vállú, testben erős, ámbár falusias, és inkább az erdők illatát árasztotta, mint a szalonokét. Az asszonyoknak mégsem tetszett annyira, amennyire külseje és gazdagsága miatt tetszenie kellett volna. A félnépszerűsége okozta ezt, nem pedig a szakálla. A nők ellenállhatatlan hatással voltak rá, és legyűrhetetlen félelmet keltettek benne. Éppen annyira tartott tőlük, amennyire vonzódott is hozzájuk. Minden szerencsétlenségének ez volt a forrása. Ha szép nő került az útjába, inkább meghalt volna, mint hogy megszólítsa. Félnépszerűsége igen sok bajt szerzett neki: megírást adott, hogy jóra való fehérszínűekkel ismerkedjen meg, és összekösse a sorsát valamelyikükkel, viszont védtelenül szolgáltatta ki a leghitványabb és legvakmerőbb kalandornőknek. Ebből fakadt életének tragikuma, házasságai emiatt végződtek rendre balul. Senki sem tudta, mi is történt a feleségeivel, így aztán esténként a környékbeli falvakban olyan regéket költöttek róluk, hogy égnek állt az ember minden haja szála.

ASSZONYKÓRUS A SZÍNFALAK MÖGÜL

Johanna szép leány egykoron elmene,
Kékszakállú várát megnézni elmene,
titkos szobáit hogy megmutatná néki.
Be is betekinte titkos szobáiba,
titkos szobáinak legtutkosabbjába:
hat szép leány fölakasztva, meggyilkolva –
hetedik áldozat Johanna szép leány.

SZAKADT POJÁCA

Némelyek elhitték, némelyek nem hitték el ezeket a regéket. Pedig a Kékszakállú jó volt és nemes lelkű, de szerencsétlen; az alárendeltekhez jószágos volt, minden élőlényrel a lehető legtapintatosabban bánt. Emlékét méltatlan rágalomokkal gyalázták meg. Ugyanígy járt Macbeth is, akire a legendák és Shakespeare bűnök sokaságát fogták rá, a valóságban azonban jól gazdálkodó, igazságos és bölcs király volt. Nem ölte meg Duncan királyt, és a felesége egyáltalán nem volt gonosz.

TEHETŐS POJÁCA

Lakott a Kékszakállú szomszédságában egy minden hájjal megkent özvegyasszony. Nagy lábon élt, és vendégségbe hívogatta a környék nemességét. Két leánya volt; az idősebbik, Elza, ravasz nőszemély, harmincéves korára pártában maradt; a fiatalabbik, Johanna, eladó sorban, az ártatlanság látszata mögött, túlságosan korán szerzett élet-tapasztalatokat rejtegetett. Az özvegy csak azért vitt nagy házat, hogy megtévessze az embereket. Valójában egy huncut garasa sem volt, és még a hamis fogainak az árával is tartozott. Ruháit, a bútorokat, hintóját, lovait és cselédeit, mind uzsorások kölcsönözték neki, és azzal fenyegetőztek, hogy mindent visszavesznek tőle, ha egyik lányát hamarosan férjhez nem adja valami gazdag nagyúrhoz. Az asszonyságnak attól kellett tartania, hogy egyszer csak ott áll majd egy szál pendelyben a kiürített ház közepén. Sürgősen vót keresett hát. Kivetette hálóját a Kékszakállúra, akiről lerít, hogy könnyen rászedhető, no meg a darabos, zord külső alatt nagyon is szelíd, és gyorsan szerelemre lobban. Mesterkedéseiben a lányai is részt vettek: ahányszor csak találkoztak a Kékszakállúval, kacsintásaik tördöféseivel a szíve mélyéig megsebeztek.

SZAKADT POJÁCA

Hogy megkedveltesse magát, a Kékszakállú meghívta vidéki kastélyába a lányokat, anyjukkal és három-négy barátnőjükkel meg néhány környékbeli fiatalemberrel együtt, s ott töltöttek két hetet. Egymást követték a séták, vadászatok és halászatok, táncok és ünnepélyek, lakomák és mindenféle mulatságok.

Aludni szinte szemernyit sem aludtak, az éjszakákat azzal töltötték, hogy jól megréfélták egymást, kivált pedig a jámbor Kékszakállút. Johannának sikerült tökéletesen magába bolondítania. Az lett a nóta vége, hogy a Kékszakállú megkérte a lány kezét. Az özvegy bele is egyezett, bár, mint mondta, „szíve szakad meg arra a gondolatra, hogy férjhez kell adnia a lányait”. Mihelyt visszatértek a városba, megtartották az esküvőt.

TEHETŐS POJÁCA

Egy hónapig a Kékszakállú volt a legboldogabb ember a föld kerekén; ez volt a hetedik házassága. Imádta a feleségét, és úgy nézett rá, mint a tisztaság földre szállt angyalára. Pedig Johanna repedt sarkú, elvetemült némbor volt, de ravaszságával és álnokságával a Kékszakállúnál jóval eszesebbeket is megtévesztett volna.

SZAKADT POJÁCA

A Kékszakállú bejelentette hitvesének, hogy több hétre el kell utaznia valami főbenjáró dologban (azért kellett elutaznia, hogy átvegye örökségét az unokafivére után, aki hősi halált halt a csatatéren, miközben két cimborájával kártyázott a tüzelőállás-

ban, ahová beásták magukat; éppen nyelésben volt, amikor eltalálta az ágyúgolyó). Amíg ő távol lesz, mondta a Kékszakállú, az asszony mulasson csak kedvére, hívja meg a barátnőit, utazzon velük vidékre, ha úgy tartja kedve, s töltsé idejét, ahogy neki legjobban tetszik.

TEHETŐS POJÁCA

– Tessék – mondta hitvesének a Kékszakállú –, itt vannak a két nagy bútorraktár kulcsai; íme az arany és ezüst edényeké, amelyeket nem használunk mindennap; itt a pénzes szekrényemé, amelyben aranyomat és ezüstömet tartom; ezek a kincses ládikáim kulcsai, amelyekben a drágaköveimet őrzöm; ez a kulcs valamennyi lakosztályt nyitja. Ez a kis kulcs meg a földszinti lakosztály nagytermének végében levő szobácskáé. Mindent kinyithat, mindenhová bemehet, asszonyom, beléphet abba a kis szobába is, csakúgy, mint valamennyibe e házban; de mégsem teszi, hogyha hallgat rám, s figyelemmel van a kis szobához fűződő fájdalmas képzeitemre meg a rossz előérzetekre, melyeket e képzetek keltenek bennem. Abból a szobából gonosz hatás árad, szeretném tőle megoltalmazni. Mélyen lesújtana, ha valami baj érné, asszonyom, vagy elveszíteném a kegyét. Bocsássa meg, ha alaptalanok a félelmeim! A szerelem babonássá teszi az embert.

SZAKADT POJÁCA

A Kékszakállú előérzetei korántsem voltak alaptalanok. A kis kulccsal nyitható szobában nemsokára csapdába ejti és orvul meggyilkolja majd tulajdon felesége, valamint Johanna titkos szeretője. A lefizetett vagy rosszhiszemű írók meg majd rossz hírért költik: befeketítik és meggyalázzák a Kékszakállú emlékét.

Hitvese fogadkozott, hogy úgy tesz, amint meghagyta neki. A Kékszakállú megölelte, megcsókolta, kocsijába ült és elhajtatott; hosszú út állt előtte. Alig tette ki lábát a házból...

TEHETŐS POJÁCA

Most, hogy sikeresen rehabilitáltuk a Kékszakállút, elkezdődhet már végre a játék?

SZAKADT POJÁCA

Nem bánom, most már elkezdődhet...

A Pojácák háta mögött szétválík a függöny. Hatalmas, szögletes csarnokot látunk. Hét nagy ajtó van a falában; négy a nézőtérrel szemközt, egy baloldalt, kettő jobboldalt. Egyébként nincs se ablak, se díszlet. Üres, szürke, sivár tátongás; kiürített szerelőcsarnokhoz hasonlít. Mikor a függöny szétnyílik, a színpadon teljes a sötétség, amelyben el-

*tűnik a két Pojaca. Néhány másodpercig még sötétség és csend, aztán a felülről alávetődő
fénykör közepén láthatóvá válik az egymásnak hátat fordító, mozdulatlanságba dermedt
Johanna és János*

JOHANNA

Lassan megéled szoborszerű mozdulatlanságából, és mély, bűgő hangján megszólal

Megérkezett, Isten hozta!
Nézzen körül a váramban.
Másmilyennek hitte, ugye:
fényesebbnek, tündöklőbbnek?
De azért itt marad, János?

JÁNOS

Megéled, és kilép a fénykörből

Maradok, hogyne maradnék.

JOHANNA

Közeledik az ajtókhöz

Fülében nem cseng jajszó?
Nem kondulnak vészharangok?
Felesége gyászruhát ölt,
apja, anyja bosszút forral,
gyermekai visszasírják...
Mer-e hát itt maradni, János?

JÁNOS

Hogyne mernék!

*Johanna visszafordul János felé. A kitágult fénykéve megvilágítja kettejük egymástól tá-
volodó alakját*

JOHANNA

Megtorpant, János? Visszafordul?
Nyitva van még a várajtó!

JÁNOS

Eszemben sincs megtorpanni.
Csizmám sarka akadt csak meg.

JOHANNA

Kedvesen csúfolódva énekel

Rámás csizmát visel a babám,
szeret is az engem igazán.
Rámás csizma hadd szakadjon el,
csak a babám sose hagyjon el...

JÁNOS

Követem én, ahova csak megy,
vissza soha nem fordulok.

JOHANNA

Most még nyitva a várajtó...

JÁNOS

Közelebb lép Johannához

Elhagytam az apám, anyám,
elhagytam a feleségem,
elhagytam a gyerekeim,
hogy magához eljöhessek.

JOHANNA

Az első ajtó felé indul

No, ha nem fél, jöjjön velem!

JÁNOS

Lassan követi

Akár a világ végére is...
Csak megállok körülnézni:
ez hát Johanna vára.

JOHANNA

Így fest Johanna vára.

JÁNOS

Sűrű sötét éjben
vörös felhők derengnek,
a vár tornyán ércakas csikorog.
Furcsa hely a maga vára,
suttognak róla a népek
ijesztő, rémes titkokat.
Sötét a vára, Johanna.

JOHANNA

Most még elmehet, János!

JÁNOS

Soha nem hagyott nyugton,
mért oly fekete a vára.
talán azért is vagyok itt,
mert a vára oly fekete.

JOHANNA

Halad tovább az első ajtó felé

János, itt marad-e nálam?

JÁNOS

Utána fut, és magához szorítja

Ha elűzne, Johanna,
ajtájánál megállanék,
küszöbére leroskadanék.

JOHANNA

Gyöngéden átkarolja és megsimogatja

Most csukódik a várajtó.

A felülről alávetődő fénycsóva kialszik. A csarnok világos marad, de éppen csak annyira, hogy a két alakot és a csukott ajtókat látni lehessen

JÁNOS

Johanna kezét fogva, előrebb tapogatózik a fal mentén

Ez hát Johanna vára!

Se ablaka, se erkélye?

JOHANNA

Se ablaka, se erkélye.

JÁNOS

Soha nem süt be a nap?

JOHANNA

Soha.

JÁNOS

Mindig hideg van és sötét?

JOHANNA

Mindig.

JÁNOS

Igaz, amit rebesgetnek?

Igazak a titkos hírek?

A vára sötét, az már igaz.

JOHANNA

Attól derül, hogy itt van, János.

JÁNOS

Előbbre tapogatózik

Vizes a fal, Johanna!
Vízcseppek hullnak a kezemre.
Könnyezik a fal. Mintha sírna a vára...

JOHANNA

kissé gúnyosan

Ugye János, jobb volna most
felesége karjaiban,
kis családi otthonukban:
fehér falon fut a rózsza,
cseréptetőn táncol a nap...?

JÁNOS

határozottan

Nem érdekel rózsza, napfény!
Csak az izgat, Johannának
mért ilyen sötét a vára.

JOHANNA

Miért jött el hozzám, János?

JÁNOS

Vára falát megszáritom,
rálehelve megszáritom.
Hideg követ melegítem,
két kezemmel melegítem.
Magának fény kell és levegő.

JOHANNA

Tapsikolva örvendezik

Nem lesz sötét az én váram,
lesz hát ablak, és lesz erkély,
fényben úszik az én váram!
Nem lesz sötét az én váram,
megnyitjuk a falat ketten,
szél bejárjon, nap besüssön,
tündököljön az én váram!

JÁNOS

Vezessen hát, Johanna,
vezessen körbe engem.

Továbbmegy

Nagy csukott ajtókat látok,
hét fekete csukott ajtót.

JOHANNA

Váram csukott hét ajtaja.

JÁNOS

Mért vannak az ajtók csukva?

JOHANNA

Hogy ne lásson bele senki.

JÁNOS

Nyissa ki az én kedvemért!
Minden ajtó legyen nyitva.
Szél bejárjon, nap besüssön.
Legyen nyitva minden ajtó.

JOHANNA

Nem fél tőlem?

JÁNOS

Nem félek se magától, se mástól.
Hét szív bátorsága van bennem.
Nem félek az ördögtől se,
a hétfejű sárkánnyal is megvívok.

JOHANNA

Pedig tudja, mit sutognak...

JÁNOS

Derüljön föl ez a vár,
ez a sötét, rideg vár!

Dörömböl az első ajtón

Nyissa már ki!

A dörömbölésre mély, nehéz sóhajtás hallatszik

JÁNOS

Hé, mi volt ez? Mi sóhajtott?
Ki sóhajtott? Kit rejteget?

JOHANNA

Megijedt, János?

JÁNOS

Hé, a vára fölsóhajtott!

JOHANNA

Csak nem fél tőlem?

JÁNOS

Hé, a vára fölsóhajtott!
Jöjjön, nyissuk – ketten nyissuk.
Én akarom kinyitni, én!
Szép finoman fogom nyitni,
Adja ide a kulcsot, Johanna.

JOHANNA

Adja a kezét, János.

Kulcscsomó csörren a sötétben

JÁNOS

Köszönöm a kulcsot, Johanna.
Köszönöm, hogy bízik bennem.

Visszamegy az első ajtóhoz

Én akarom kinyitni.

*Elfördítja a kulcsot. Fűlértő nyikorgással nyílik az ajtó, csiricsaré, hupilila négyszöget
hasítva a falban. A kiömlő fénysáv a csarnok padlójára vetül*

JOHANNA

csúfondárosan

Holdvilágos éjszakán
miről álmodik a lány:
szerelemről és pénzről,
ékszerekről és ruhákról,
hófehér paripán érkező kékszakállú hercegről...

JÁNOS

Letérdepel és turkál

Pomádé és hajsütő vas,
keszkenő és rózsapárlat,

kencefice, varrókészlet,
pántlikák és borítékok,
porcelán nipp, vatta, fűző,
szemfesték és verses füzet,
préselt levendulalevél,
szagos víz, arcporos tégely,
vendéghaj, fecskendő, ajakír,
gyógyszer, kenőcs, fésű, csipesz,
szőnyegek, csipkék, művirágok,
alsóneműk, csecsebecsék,
kalapok és kacabajkák,
kendők, fátylak, köszöntők,
hajtűk és cipellők, strucc- és pávatoll,
nyest-, coboly- és hermelinprém,
csatok, láncok és karkötők,
arany, gyöngy és gyémánt ékszer.

Papírtrombitát, csörgősipkát, kockás bohócgúnyát rak ki a küszöbre

JOHANNA

Ez a váram kincsháza.

JÁNOS

Van mit aprítania a tejbe!

JOHANNA

Magáé lehet az összes kincs,
minden arany, gyöngy és gyémánt.

JÁNOS

Hirtelen föláll

Vérfolt van az ékszereken!

JOHANNA

Ha vérben forog a szeme,
persze, hogy mindenhol vért lát.

JÁNOS

Hüledezve Johanna felé fordul

A legszebbik gyémántja is véres!

JOHANNA

Az élet vérrel jár.

Vérrel, vérben, vér által élünk.

Nyissa ki a második ajtót!

Legyen napfény... nyissa, nyissa!

János a második ajtó felé fordul, és kinyitja. Vonósok és fafúvósok enyhén érzelmes, de semmiképp sem csöpögően érzelmős zenéjére nyílik ki az ajtó. Virágzó orgona- és rózsák csapódnak elő mögüle; az se baj, ha mirtuszok, georginák és azáleák. A falban megnyílt kékeszöld négyszög mögött galamboktól zsibongó korinthuszi oszlopok alatt, narancsfák közt flamingók sétálnak. Ha nincs kéznél galamb, megteszi varjú vagy veréb is. Korinthuszi helyett jó a dór oszlop is, a flamingót pedig marabu, végszükségben kócsag is helyettesítheti. A beeső új fénysáv a többi mellé vetül a csarnok padlójára

JÁNOS

Elámul

Nini, madarak és virágok!

Illatos kert, narancsfák!

Galambok és flamingók!

Végszükségben kócsagok!

JOHANNA

Ez a váram rejtett kertje.

JÁNOS

Orgonák és liliomok,

makulátlan fehér rózsák,

piros szegfűk szórják a fényt.

Sose láttam ilyen kertet.

JOHANNA

Aki szeret, annak hódol,
minden virág annak hódol,
ő fakasztja, ő hervasztja,
szebben újra ő sarjasztja,
kelyheiket szeme nyitja.

JÁNOS

Lehajol

Az orgona töve véres,
a fehér rózsza töve véres,
a liliom földje véres!

Fölegyenesedik, és Johanna felé fordul

A virágok földje véres.

JOHANNA

kissé ingerülten

Megőrjít a gyanakvásával!
Ott is vért lát, ahol nincsen.
Nyissa ki a harmadik ajtót!

JÁNOS

Honnan ez a sok vér?
Ki öntözi a kert földjét?
A kertésze vérrel locsol?

JOHANNA

Szeressen, és ne kérdezzen!
Nézze, hogy derül már a váram!
Csillognak a kopár sziklák.

JÁNOS

A harmadik ajtóhoz iramodik, kinyitja és fölrántja. Mögötte piros-fehér-zöld színben játszó napsütötte lapályon nyárfák övezte országút kanyarog a háttérben levő tengerpart és kikötő felé. A nyárfák ágain irdatlan mennyiségű véres, májas és köleskásás hurka, vékony és vastag kolbász, szalámi, szózott szalonna, disznósajt, sódar, füstölt oldalas és lapocka, abált császárs- és tokaszalonna csüng. A kikötőben móló, hajóhidak, lehorgonyzott fehér hajók látszanak. Az se baj, ha csak egyetlen gálya látszik – olyan gálya, amelyet hatvanhat életfogytos gályarab evezői hajtanak. Takarékos változat: hajó helyett halászcsonakok; még takarékosabb változat: papírból hajtogatott csonakok; a legtakarékosabb változat: „AZ ELŐADÁS TECHNIKAI OKOKBÓL ELMARAD”. Vakító fényözön árad be, János a szeme elé kapja a kezét

Tyűha!

Szemem káprázik, nyálam csorog...

Sörpatak fut a tengerbe,
az út mentén kalács-sövény,
a fákön hurka terem,
véres, májas, köleskásás,
vékony és vastag kolbász,
szózott szalonna, szalámi,
pácolt sonka és disznósajt,
abált császárs- és tokaszalonna,
füstölt lapocka és oldalas.

JOHANNA

Látja, ez a birodalmam,
mind a magáé lehet, János.
Ugye, milyen szép nagy ország?

JÁNOS

Szája szélét nyalogatva

Szép és nagy a maga országa!

JOHANNA

Sonkahegyek, kolbászerdők,
kalácsdombok, sörpatakok.
Óbor-folyók hömpölyögnek.

Megeheti, megihatja,
amit kíván szeme-szája.

JÁNOS

Szép, nagy ország, nem mondom.

JOHANNA

Mind a magáé lehet, János.
Amerre néz, arra tágul.
Itt lakik a hajnal, alkony,
itt lakik nap, hold és csillag –
király lehet mindeneken.

JÁNOS

Ott meg milyen felhők szállnak?

JOHANNA

Szemem színét váltja az ég,
hajam színét váltja a föld...

JÁNOS

Jaj, de szépen köntörfalaz!
„Szemem színét váltja az ég,
hajam színét váltja a föld...”
Szép a szeme, szép a haja,
való igaz. Egy a baj csak:
véres árnyat vet a felhő.
Erre mondjon kádenciát!

JOHANNA

Látja, János, hogy a váram
nap besüti, szél bejárja,
zord sziklákon öröm csillog.

JÁNOS

Itt vért ontottak s vért ontanak.
Tudhatnám vajon, hogy miért?
Van nemes és hősi célja, oka?
Szörnyeket táplál vele?
Ettől remél biztonságot?
Mért ily hátborzongató a vára?

Johanna felé fordul

JOHANNA

rimázkodva

Ne fantáziáljon már folyton!
Szeressen, és ne kérdezzen.
Látja, tündököl a váram,
áldott keze ezt művelte,
áldott a két keze, áldott.

Kitárja a karját

Jöjjön, tegye a szívemre.

JÁNOS

Nem mozdul. Kis szünet múlva

De négy ajtó csukva van még.

JOHANNA

Legyen csukva a négy ajtó.
Teljen dallal az én váram.
Jöjjön, jöjjön, csókra várom!

JÁNOS

Nyissa ki a többi ajtót!

JOHANNA

Jöjjön, János, csókra várom.
Jöjjön, várom, János, jöjjön!

JÁNOS

Nyissa ki a többi ajtót.

JOHANNA

Lelankad a karja

Azt akarta, földerüljön:
tündököl is már a váram.

JÁNOS

Nyissa ki a többi ajtót!

JOHANNA

János, nem lesz fényesebb már.
Mért akarja, mért kívánja?

JÁNOS

Nem akarom, hogy előttem
csukott ajtóí legyenek.

JOHANNA

Vigyázzon rám, vigyázzon a váramra!
Vigyázzon, nem lesz fényesebb már.

JÁNOS

Nem akarom, hogy előttem
csukott ajtóí legyenek!

JOHANNA

Nem tudja, mit rejt az ajtó.

JÁNOS

Életemet, haláloamat.

JOHANNA

János!

JÁNOS

Nyissa ki a többi ajtót.

JOHANNA

Hosszan nézik egymást

Tessék, adok még egy kulcsot.

JÁNOS

Mikor kattán a zár, mély, föld alatti sóhajlás hallatszik

Mi ez?

Az ajtó hangtalanul föltárul. Vervörös négyszög nyílik a falban. Az ajtó mögül előtörő veres izzás hosszú sugarat vet a csarnok padlójára

JÁNOS

Uramatyám!

JOHANNA

Mit lát, János?

JÁNOS

Láncok, török, szöges karmok,
hegyes karók, tüzes fogók,
csigaemelő, nyújtópad,
hústépő csipesz, miskároló bicska,
ujjszorító, vaskerék, csontfűrész,
spanyolcsizma, kaloda, szájkosár,
csonkoló kés, herezúzó kövek...

JOHANNA

Ez a kínzókamra, János.

JÁNOS

Ettől véresek hát a falak...
Magát kínozzák, vagy maga kínoz?

JOHANNA

Inába szállt a bátorsága?

JÁNOS

Johanna felé fordul. A vörös fény izzó kontúrt ad alakjának

Nem olyan fából faragtak!

A fénysáv partján visszalépdél Johannához

Látja ezt itt? Mint egy patak.

Letérdepel

Jöjjön, Johanna, merítsünk belőle.

A fénybe tartja két homorú tenyerét

Vörös patak, véres patak...

JOHANNA

Látja, dereng és derül már!
Mosolya fényre derít,
ha napsugárként arcomra száll.

JÁNOS

Föhláll

Minden ajtót ki kell nyitni.

JOHANNA

Ritkán nyílnak... Rosszul nyílnak.

JÁNOS

Szél bejárjon, nap besüssön,
minden ajtót ki kell nyitni.

JOHANNA

Nem tudja, mi van mögöttük.

JÁNOS

Adja ide a többi kulcsot is.

JOHANNA

Mondja, János, miért akarja?

JÁNOS

Mert szeretem, Johanna.
Mit meg nem tennék,
csak hogy lássam a mosolyát,
meg a kivillanó rizsfogait!

JOHANNA

Váram sötét töve reszket,
nyithat, csukhat minden ajtót.

Odaad Jánosnak egy újabb kulcsot. Kezüik a vörös fénykévében találkozik

Vigyázzon a váramra!

JÁNOS

Az ötödik ajtóhoz megy

Szép finoman fogom nyitni,
szépen, halkán.

A kulcs megnyikordul a zárban. Sírás, nyöszörgés, jajgatás hallatszik, miközben föltárul az ötödik ajtó. Nyílása csúf, ijesztő sárgászöld. Az újabb sugár a többi mellé vetül a csarnok padlójára

JÁNOS

Atyavilág!

JOHANNA

Mit lát, János?

JÁNOS

Száz kegyetlen, szörnyű szerszám,
kötőtűk, ollók, szikék, kések, fogók...

JOHANNA

Az elhajtott magzatok háza, János.

JÁNOS

Rettentően erős maga,
erős és rettenetes!

JOHANNA

Nyitott sebből vérem ömlik.
Gyöngé vagyok és erőtlén.

JÁNOS

Vér szárad a szerszámokon,
véres a sok vágószerszám.

JOHANNA

Csak nem torpan meg, János?

JÁNOS

Visszafordul Johanna felé

Adja ide a többi kulcsot!

JOHANNA

Várjon, János!

JÁNOS

Lassan visszajön az ötödik fénycsík közepén

Adja ide a többi kulcsot!

JOHANNA

Vigyázzon rám, János!

JÁNOS

Adja ide a többi kulcsot!

JOHANNA

Nem tudja, mit rejt az ajtó.

JÁNOS

Azért jöttem, mert szeretem.

Bizony csak meghalok
karcsú derekéért,
karcsú derekéért,
piros orcájáért,
piros orcájáért,
dombos ajakáért,
dombos ajakáért,
gömbölyű faráért,
a lenvirág szemű
Tündér Johannáért.

Most már vezessen mindenhová,
most már nyisson ki minden ajtót.

JOHANNA

Reszket minden porcikám,
gyönyörtől borzong egész testem.

JÁNOS

Azért jöttem, mert szeretem,
nyisson hát ki minden ajtót!

JOHANNA

Tessék, adok még két kulcsot.
Látni fog, de ne kérdezzen.
Akármit lát, ne kérdezzen.

Odaadja a két kulcsot

JÁNOS

Türelmetlenül elveszi a kulcsokat, a hatodik ajtóhoz siet, aztán habozva megáll előtte

Johanna...

JOHANNA

Miért állt meg? Mért nem nyitja?

JÁNOS

Kezem nem találja a zárat.

Mikor a kulcs elsőt fordul, tompa hörgés hallatszik. János hátrahőköl

Johanna...!

JOHANNA

János, várjon, ne nyissa ki!

JÁNOS

Hirtelen mozdulattal az ajtóhoz lép, és kinyitja. A csarnokon mintha lidérces árny futna végig: valamivel sötétebb lesz

Csöndes fehér tavat látok,
mozdulatlan fehér tavat.

JOHANNA

Selypítve énekel, mint egy kisgyerek

Fehéj liliomszál,
udojj a Dunába,
támaszd med oldalad
két ajanypálcával,
med is mosakoggyál,
med is fészülköggyél,
valakinek kötényébe
med is töjülközzél.

JÁNOS

Csak nem az élet vize ez a tó?
Milyen víz ez, Johanna?

JOHANNA

Könnyek, János, könnyek.

JÁNOS

Lehajol és fürkészve nézi

Szürkésfehér, átlátszatlan.

JOHANNA

Ondócspepek, János, ondócspepek.

JÁNOS

Lassan megfordul, és némán szembenéz Johannával

JOHANNA

Kitárja a karját

János, gyere, csókra várlak!

JÁNOS

Nem felel, nem mozdul

JOHANNA

Itt vagyok, olvadok!

JÁNOS

Nem felel, nem mozdul

JOHANNA

Leereszti a karját

Szívem, János, mi lelt?

JÁNOS

Nem felel, nem mozdul

JOHANNA

Az utolsót nem nyitom ki!

JÁNOS

Lassan odamegy Johannához. Durván magához rántja

Szeress engem, Johanna!

JOHANNA

Átkarolja

Hajlandó vagyok beléd szeretni...

Különben hozzám se érhetnél.

JÁNOS

Hosszú csók után; Johanna feje a vállán

Mást is szeretsz, Johanna?

JOHANNA

Te vagy váram fényessége,
csókolj, csókolj, sose kérdezz.

Hosszan csókolóznak

JÁNOS

Mondd meg nekem, Johanna,
énelőttem kit szeretted?

JOHANNA

Karod ölelése a legdrágább,

öled tüze kincsek kincse –
csókolj, csókolj, sose kérdezz.

Csókolgatja és ölelgeti

JÁNOS

Mondd el nekem, kit szerettél?
Jobb volt, mint én? Más volt, mint én?
Mondd el nekem, Johanna!

JOHANNA

János, szeress, sose kérdezz.

JÁNOS

Mondd el nekem, ne titkold el!

JOHANNA

János, szeress, sose kérdezz.

JÁNOS

Kibontakozik az ölelésből. Néhány lépésnyire eltávolodik, majd visszafordul

Nyisd ki a hetedik ajtót.

JOHANNA

Pajkosan incselkedve dúdol

Rámás csizma hadd szakadjon el,
csak a babám sose hagyjon el...

JÁNOS

Nyisd ki a hetedik ajtót!

JOHANNA

Bűvöli, mint nagyvadat az idomár

A mennyei kulcsot adnám a kezébe;
első kakasszókor jöhetsz nézésekre,
másod kakasszókor engem megkérhetnél,
harmad kakasszókor engem elvihetnél.

JÁNOS

Megkutyalja magát

Nyisd ki a hetedik ajtót, Johanna!

JOHANNA

Nem nyitom ki.

Farkasszemet néznek

JÁNOS

Tudom, mit rejt a hetedik ajtó.

JOHANNA

Csakugyan?

JÁNOS

Vér szárad a szerszámokon,
legszebbik gyémántod véres,
virágaid földje véres,
véres árnyat vet a felhő.
Fehér könnytő kinek könnye,
tudom most már. Igaz a hír...
Nyisd ki a hetedik ajtót!
Ott van mind a régi férfi,
legyilkolva, vérbe fagyva.
Igaz a hír, rettentő hír.

JOHANNA

János!

JÁNOS

Azért jöttem, mert szeretlek.
Egy életem, egy halálom,
de én tudni akarom már –
nyisd ki a hetedik ajtót!

JOHANNA

János felé nyújtja a hetedik kulcsot

Fogd hát. Itt a hetedik kulcs.

JÁNOS

Mereven nézi, nem nyúl érte

Bajban van a messze város,
gyürkőzni kell a halállal:
gyürkőzz, János, rohanj, János.

JOHANNA

Nyisd ki, János. Lássad őket.
Ott van mind a régi férfi.

A KÉT POJÁCA

A nézőtér felől perdülnek színre. Kórusban, egyszerre mondják:

Ha kinyitná azt az ajtót, egy szempillantás alatt minden megtelne vérebeccel, örülte-
tekkel, záptojás-szaggal, szörnyűséges levelekkel és csatornapatkányokkal. Kinek jutna
eszébe, hogy a női lélek összes ajtaján benyisson?

Eltűnnek a színről

JÁNOS

Egy ideig mozdulatlan. Aztán határozott mozdulattal átveszi a kulcsot, lassú léptekkel a hetedik ajtóhoz megy, és megáll

Mondd csak, Johanna:
te most a kegyelem állapotában vagy?

JOHANNA

Ha nem volnék,
adja Isten, hogy abban legyek,
ha pedig abban vagyok,
adja Isten, hogy megmaradjak benne.

JÁNOS

Hát ezt is tudod...

JOHANNA

Nyisd ki, János. Nézd meg őket.

JÁNOS

Ha akarsz találkozni
a mesebeli istennővel,
ki mennyek fényfolyója mentén lakik:
hadakozzál a sárkánnyal.

Kellesz a nagy arénára
akkor is, ha életednek
életed lesz majd az ára.

Idejöttél idegenbe,
idegen asszonyhoz bújni –
legyél hát megelégedve.

Hirtelen kinyitja az ajtót. Mikor a kulcs elsőt kattan, tompa döndüléssel becsukódik a hatodik ajtó. Mikor a kulcs másodikat kattan, halk nyikordulással becsukódik az ötödik ajtó. Jóval sötétebb lesz. Csak a négy ajtónyílás világítja meg színes sugaraival a csarnokot. Mikor kinyílik a hetedik ajtó, megzendül a „Szép a rózsám, nincs hibája, libi-libi-

*libegős a járása” kezdetű magyar nóta. Hideg, opálos ezüst fény vetül be hosszú sugárban,
megvilágítva Johanna és János arcát*

JOHANNA

Lásd a régi férfiakat,
lásd, akik szerettek engem.

JÁNOS

Döbbsenten hátrál

Élnek, élnek, mind itt élnek!

JOHANNA

Révületbe esik

Szépek voltak, százszor szépek.
Gyertek elő, szépségem tükrei!
Szerelmeim, gyertek elő!

*A hetedik ajtó mögül előjönnek a régi férfiak – hatvanhat férfi, alacsony, magas, sovány,
kövér, izmos, fejletlen, félmeztelenül vagy teljesen pucéron. Három csoportban, sápadt
arccal, megtört, lassú léptekkel jönnek egymás után. Johannától pár lépésnyire, félkörben
megállnak, és térdre ereszkednek előtte*

JOHANNA

Szépek voltak, százszor szépek.
Mindig voltak, mindig élnek,
sok kincsemet ők gyűjtöttek,
virágaim ők öntözték,
birodalmam növesztették,
mindenem övék, mindenük enyém.

JÁNOS

Dacosan, kihívóan áll a térdeplő férfiak mellett

No, ti szépek, no, ti bátrak!
Vagyok olyan legény, mint ti.

JOHANNA

Hajnalban lettem az első huszonkettőé,
piros, szagos szép hajnalban.
Enyém most már minden hajnal,
övék piros, hús palástja,
enyém ezüst koronája,
övék most már minden hajnal.

JÁNOS

Nem szebbek nálam, nem jobbak nálam.

FÉRFI AZ ELSŐ CSOPORTBÓL

Áldanak téged a kínpadok hóhérai, mert megmutattad nekik, hogy a lélek gyilkosságának bűne nem tapad a kezükhöz.

Az első huszonkét férfi föláll térdepeltéből, és lassan visszamegy

JOHANNA

A második huszonkettőé délben lettem,
néma, égő arany délben.
Minden dél az enyém most már,
övék nehéz tűzpalástja,
enyém arany koronája,
minden dél az övék most már.

JÁNOS

Nem szebbek nálam, nem jobbak nálam.

FÉRFI A MÁSODIK CSOPORTBÓL

Áldanak téged a bátortalan és kisigényű lelkek, mert magadra vetted a hősiesség súlyos terhét, amit az ő válluk nem bírt volna el.

A második huszonkét férfi is föláll térdepeltéből, és visszamegy

JOHANNA

A harmadik huszonkettőé este lettem,
békés, bágyadt barna este.
Enyém most már minden este,
övék barna prémpalástja,
enyém gyöngyös koronája,
övék most már minden este.

JÁNOS

Nem szebbek nálam, nem jobbak nálam.

FÉRFI A HARMADIK CSOPORTBÓL

Áldanak téged a törvény vak rabszolgái, mert megvédelmezted a lélek világosságát
és szabadságát.

A harmadik huszonkét férfi is föláll térdepeltéből, és visszamegy

JOHANNA

Mellékük állt a hatvanhetedik,
s nyitva a hetedik ajtó,
nyitva váram mély örvénye.

JÁNOS

Megállj, Johanna, megállj!

JOHANNA

Mellékük állt a hatvanhetedik,
s nyitva váramnak legmélye:
örök, őrző álmokkamra.

JÁNOS

Hisz' te álmodsz, Johanna:
hús-vér, élő férfi vagyok!

JOHANNA

Mellém állt a hatvanhetedik.
Ő sem kopott, ő sem koldus,
ő a legkülönb férfi.

JÁNOS

riadtan

Ne nézz így rám, Johanna!

JOHANNA

Éjjel lelt rám a hatvanhetedik,
csillagtalan, sötét éjjel.

JÁNOS

Itt vagyok még, Johanna!

JOHANNA

Fehér arca fénnyel süttött,
erős keze felhőt hajtott,
minden éjjel enyém ő már.

*Az első ajtóhoz megy, és elhozza, amit János a küszöbre rakott: a kockás bohócgúnyát,
a csörgősipkát és a papírtrombitát. Az első ajtó nyikorogva becsukódik. Jánosra adja a
kockás bohócgúnyát*

Minden éjjel enyém ő már.
Övé királyi palástom,
csodacsillagos palástom.

JÁNOS

Nem kell, Johanna, nem kell!
Vedd le rólam a bohócgúnyát!

Becsukódik a második ajtó

JOHANNA

János fejébe nyomja a csörgősipkát

Övé királyi koronám,
bűvös királyi koronám.

JÁNOS

Vedd le, Johanna, vedd le,
vedd le rólam a csörgősipkát!

Becsukódik a harmadik ajtó

JOHANNA

János kezébe adja az aranyozott papírtrombitát

Királyi jogar, legdrágább kincsem.

JÁNOS

Johanna, vedd el a kincsed!
Hús-vér, erős férfi voltam,
idétlen pojáca lettem.
Mit tettél velem, Johanna?

Becsukódik a negyedik ajtó

JOHANNA

Enyém most már minden éjjel,
és mindig is éjjel lesz már.
A legkülönb férfi enyém,
János vitéz őkegyelme,
szerelemföld fejedelme.

JÁNOS

Az istennő: mese, János,
de nincs előbb a mesénél,

ellene nem tehetsz, János,
nyugodj ebbe bele, János.

JOHANNA

Táncolni, dalolni se szégyell

Egyszer volt egy leány,
ki csak úgy játszott a legénnyel,
mint macska szokott az egérrel...

JÁNOS

metszően gúnyosan

Johanna, jókor született, Isten küldötte szűz, a Szentlélek beléd vetette kegyelmének sugarát, és elhalmozott ajándékaival. Soha egyetlenegy kérésedet el nem utasította. Meghálálhatjuk-e valaha, amit értünk cselekedtél?

Magyarázkodik

Ha szamuráj volnék, előrántanám a kardom, és egyetlen csapással, a feje búbjától a talpáig kettéhasítanám ezt a démonasszonyt. De nem vagyok szamuráj, hanem csak egy szálnalmas balek. Még hogy én volnék „a legkülönb férfi”? Ostoba kanmajom vagyok, semmi más. Beletörődök a sorsomba, több nem telik tőlem. Szerelmem, Johanna: te vagy a gychenna...

Kihúzza magát kockás bohóckabátjában, főltszegi csörgősípkás fejét, belefúj a papírtrombitába, és peckes léptekkel, mint a trágyadombot birtokba vevő kiskakas, bemasztrozik az opálos ezüst fénysávon a hetedik ajtón túlra, a többi férfi után

Én leszek a királyotok. Nincs még veszve Lengyelország!

Rázendít Geyer Flórián dalára. Ahogy távolodik, egyre halkul az ének

A Föld teremtésének kezdetén,
hej, hó, hahó,
nem volt gazdag akkor és szegény,
hej, hó, hahó.
Rajta hát, szúrd és vágd,
vezesd a parasztok rohamát!
A földnek kérges népe mi vagyunk...

Az éneket addig halljuk, amíg Johanna be nem csukja a hetedik ajtót, és kétszer rá nem fordítja a kulcsot. Johanna táncikálva kilengedez a színről. Átható sötétség van megint, a démonasszony eltűnik benne, köd előtte, köd utána

POJÁCÁK

Kibontakoznak a sötétségből

TEHETŐS POJÁCA

Persze kéne lennie egy nyolcadik ajtónak is, mind közül talán a legrettenetesebbnek, amely ha kinyílna, dobhártyaszaggató, agyrepesztő hangorkánban zubogna elő az a tengernyi sületlenség, észbontó zagyvaság, émelyítő locsogás és arcpirító hazugság, amit a főemlősök egy-egy nősténye összehord élete során. Csakhogy ez nem volna méltányos, hiszen a főemlősök hímei, gondoljunk csak a prófétákra, a teológusokra, a közigazdászokra, a politikusokra és a színműírókra, még gusztustalanabban locsognak, még több sületlenséget, még örjítőbb zagyvaságokat, még égbekiáltóbb hazugságokat hordanak össze...

SZAKADT POJÁCA

Nincs ez így jól, a kutyafáját! Most meg már Johanna szorul majd rehabilitálásra... De azért a szerző helyében én nyílt színen, szamuráj módra kettéhasítottam volna Jánossal ezt a démonasszonyt, hadd töltse el páni rettegés a közönséget. Minden nyilvános művészkedés, akármilyen nemesen és komolyan indul is, a kutyakomédia vakvágányára lökődik. A mai színház hazudik, és a tömeg mindenütt hazudtat magának. Mai nevelésünkkel, mai gonosz kultúránkkal, milliók szörnyű testi és lelki leigázásával nem tudunk becsületes művészetet szembeállítani. Nem merünk becsületesek lenni, és nem merjük bevallani, hogy becsütelene vagyunk. Ezeknek az évtizedeknek a színháza, eltekintve néhány nagyszerű kivételtől, a szégyentelen alkalmazkodás vagy a kétségbeesés és tanácstalanság színháza. Döntsék el, főemlős hölgyek és urak, ti rákbetegek, ti asztmásak, ti fekélyesek, ti elmeszesedettek, ti vérbajosak, ti szívbjajosak, ti májbajosak, ti vízkórosak, ti agyalágyultak, ti öngyilkosjelöltek, ti baleseti áldozat-jelöltek, ti hullajelöltek, hogy ez melyik kategóriába tartozik. Hol a kínpad: kint-e vagy bent? Áztassa zápor a festett vásznakat, és mossa le a hazug díszleteket! Az igazi dráma a nyitott boltívek cirkusza, ahol a szél, a hold, a lovak, a kutyák (*DREKK-nek, farkát csóválva és helyeslően csaholva, itt kellene előugrania a zenekari árokból vagy a sűgőlyukból*) és az emberek ki-be járnak, és nincs egy talpalatnyi hely sem, ahol megpihenhetnének. Most olyan színházban voltatok, ahol igazi drámát mutattak be, és olyan valóságos harc folyt, ami az összes szereplőnek az életébe kerül. Egy napon, majd ha minden színház porig

ég, ott találják a pamlagokon, a tükrök, paravánok, függönyök és ajtók mögött a színház halottait, akiket a közönség tett el láb alól. El kell pusztítani a színházat, hogy élni lehessen a színházban. Tűz van!!

*A színházat vörös fény világítja be.
A közönség tetszésére van bízva, hogy harsányan hahotázik-e,
vagy egymást taposva lóhalálában menekül, ki merre lát.*

PÓSA ZOLTÁN

Az abszurd létezés

színeváltozásai a diktatúrában

GONDOLATOK A HÚSZ ÉVE ELHUNYT

PÁSKÁNDI GÉZA REGÉNYEI, DRÁMÁI,

VERSEI, ESSZÉI NYOMÁN

„A büntudatot magunkban újra felosztom! Én, áltatott nemzedék gyermeke, elcsábított fiú, kiáltok: testvér, kimúlsz! Tekints magadba: vallj, gyónj te is, ne csak én! AVAGY NEM GYÓN A GYÓNTATÓ IS VALAKINEK?

SZÖKÉS A KATEGÓRIÁK RABSÁGÁBÓL

Páskándi Géza Szatmárhegyen született 1933. május 18-án, meghalt Budapesten 1995. május 19-én, éppen hatvankét évet és egy napot töltött e földön. Mivel szinte lehetetlen e szerzteágazó, ezer műfajú, zaklatott életutat és életművet akár monografikus igényű könyvben is a teljesség igényével jellemezni, csak paradoxonokra telik. Páskándi abszurdoid író, aki íróként is költő, költőként is tanulmányíró, drámaíróként is rendhagyó prózateremtő, de azzal sem lehet elintézni, hogy szürrealista esszéteremtő. Életműve mondatról mondatra szökik ki az irodalomtörténeti kategóriák rabságából. Nem csoda, hiszen hatéves börtönszenvedés (1957–1963-ig volt kolozsvári, szamosújvári börtönökben, a Duna-deltában, Salcia-ban) után elvben sem akar ketrecbe bújni, még az irodalmi terminusok szintjén sem. Szereti Erdélyt a Részektől Székelyföldre, az Ojtozi hágóig, a történelmi Magyarország határáig, de azt mégsem szereti, ha túlhangsúlyozzák partiumi, erdélyi eredetét, ugyanis egyetemesen magyar írónak tartotta magát. Mintha érezte volna, hogy rövid evilági életutat ad neki a Teremtő, kit református hitben tisztelt, így nála nem maradt nap tollvonás nélkül, az átvitázott napok után is dolgozott. Hatvankét esztendő és nem egészen huszonnégy órát töltött közöttünk.

Megismétlem a dolgozatom mottóját. „A büntudatot magunkban újra felosztom! Én, áltatott nemzedék gyermeke, elcsábított fiú, kiáltok: testvér, kimúlsz! Tekints magadba: vallj, gyónj te is, ne csak én! AVAGY NEM GYÓN A GYÓNTATÓ IS VALAKINEK?” Nem állítom, hogy ez a kesernyésen, már-már suicid hévvel, magyarázaton öngyilkosan önboncoló és önfeltárázó sorgigász az 1991-es Önarckép-most című versből emblematikusan fémjelzi Páskándi Géza életművét és életútját, hiszen erre a sok műfajú, szerzteágazó oeuvre-re éppen az (is) jellemző, hogy mélyrétegeiből ezer, meg ezer hasonló, célba fogalmazóan ikonikus mondatot tudnánk kiemelni. Hogy máris, szinte in medias res belevágjunk Páskándi huszáros modorában a lé-

nyegi sajátosságok felsorolásába, az író nem csak notórius aforizmateremtő, hanem örökös határsértő is. A példaversre utalva az is jogos kérdés, hogy minek is nevezzük az idézett költeményt? Valójában inkább prózaversnek, de akár önvallomásos elbeszélésnek, sőt, esszének is mondhatnók. Nem véletlen, hogy Páskándi kiváló, illhetett monográfusa, Szász László az esszékre vonatkozó fejezetben taglalja az Önarckép-most című szó és mondatkatedrális jellegzetességeit. S az sem véletlen, hogy Szász László a bizarr valóság írója című Kortárs kiadás, 2003-ban megjelent könyvét maga „csak” is monografikus igényű esszésorozatnak titulálja. Ugyanis ahhoz a par excellence műfaji és szemléleti mezsgyerombolóhoz, akit Páskándi Gézának hívnak, csupán rendhagyó és határsértő dolgozatokkal lehet közelíteni. Ő a valóság szemléletében is nehezen körülhatárolható, hiszen jobbára az 1945-től 1990-ig tartó erdélyi mélyvalóságból és az erdélyi históriából meríti gazdag életanyagát, mégis, lépten-nyomon átlépi a naturalizmus és az abszurd, a valóság és a képzelet mezsgyéit a valóságanyag szürreálisan költői szabad kezelésével. Írónk önreflexív esszéiben, vallomásaiban már a saját stílusát, világnézetét is úgy határozza meg, hogy abszurdoid. Tarján Tamás Páskándi drámaesszéjében rabszurdoidnak minősíti Páskándi nagy drámáit, utalva arra, hogy a Gheorghe Gheorghiu-Dej-rendszerben leöltött hatévnyi börtön és lágerélet alapélménye az alkotónak, visszatérő motívuma az életműnek. Az oeuvre egészére is jogosan vonatkoztatható a rabszurdoid (alkalmi) irodalomelméleti kategória köztesége, hiszen sem a Beavatkozás című költőien szürreál parabolaregény, sem Az árnyékfejtők című megrázó rémálom-történet, sem a Sírablók című bizarr és rendhagyó regényösszegzés, sem a Vendégség, sem a Tornyt választok című dráma, de még a Szalmabábuk lázadása című csapongón, lengén költői idézőjelesen ifjúsági kötet, sem az epikus költemények, mint a Piros madár, a Holdbumeráng, a Tű foka című regénnyé kerekedő versregényei sem sorolhatóak egyértelműen egyetlen műfajba sem. Versei esszészzerűek, olykor meghökkentően epikusak, hiszen a versregény hagyományaiból is merítkezik, melyet hazánkban Arany és Vajda teremtett meg, de Ady is megpróbálkozott vele. Páskándi esszéi költőiek, drámáinak prózai esszémagyarázatai, de olykor a főszöveg is hemzseg költőien szépprózai elemektől. A legszociografikusabbnak látszó nagyregényét, a Sírablók sem realisztikus, sem naturalisztikus nem is groteszk, nem is tisztán esszéregényt is, megmenti a besorolás esélyétől az abszurd képek garmadáitól vibráló költőiség. Realistának azért nem nevezhető Páskándi egyetlen műve sem, mert már a stílus is, ab ovo, azaz eleve átemeli a líra és a képzelet tartományaiba minden művét. Groteszknek azért nem, mert nem egyensúlyoz borotvaélen valóság és fantázia határain, hanem átlépi a szűk mezsgyét, ide-oda lavíroz, boszorkányos bravúrral cikázik realizmus és szürrealizmus között, de amint skatulyáznánk, nyomban rácáfol egy álomian költői, máskor egy vaskosan naturális mondattal. Páskándit valóban abszurdoid remekíróvá, író-költővé, esszé-drámaíróvá, regény-mese-esszé-fakasztóvá nemesítette saját határtalan metaforateremtő fantáziája, de a kor is melyben élt: háromféle diktatúrát, majd egy felemás rendszerváltozást sínylett meg. A trianoni országcsonkolásnak, majd a párizsi békének köszönhetően ő már beleszületett a saját hazájában kisebbségivé válás tragiku-

mába, majd 1974-ben az anyaországba térve úgy vált idézőjeles vendéggé, hogy világléteében magyar, lelkében nagymagyarországi magyar volt. S szembesülhetett a kádári Magyarország korántsem puha, aljas kétarcúságával az egész csonka Magyarországot falak nélküli börtönné degradáló, álkedélyes moszkovita láger jellemromboló ambivalenciájával, amely 1957–90-ig talán még súlyosabb rombolást végzett az emberi lelkekben, mint az Erdélyben, a Partiumban, a Székelyföldön, a Regátban tapasztalt durva terror. Oly korban élt, amelyben a valóság elemi szinten, apriori groteszk abszurd, szürreális, így a hitelesen megszólaló, különlegesen érzékeny alkotó eleve csak abszurdoid műveket írhat még akkor is, ha alkati sajátosságai a valóság hívségre predesztinálnák. Ezért maradok annál a terminusnál, amit Páskándi Géza maga határozott meg önmagának: abszurdoid, illetve, Szász László opusának címét kölcsönözve: a bizzar valóság írója.

ÁLTÖRTÉNELMI ÉS ÁLABSZURD SPICLIDRÁMÁK

„Az a színház, amelyet én szeretek, nem abszurd, hanem sokkal inkább abszurdoid” – vallja Páskándi. Hiszen érzése szerint a par excellence abszurd nem más, mint a véletlenség, a képtelenség, a zűrzavar uralma, az abszurd drámaíró e logika szerint a világegyetem antihumánus erői mellett teszi le a voksát már azzal is, hogy elfogadja, ha úgy tetszik, a Dürrenmatt-féle tragikus véletlent, a Genet-féle abszolút passzivitást és begubódzást, Beckett istentagadó hiábavalóság tanát. „Páskándi darabjai”, Tarján Tamás (Tarján Tamás: Kortársi, Dráma, Magvető Kiadó 1983. 160. old.) „nem a beletörődés: a kontradikció drámái”. Páskándi állítólag zavarba ejtően sokágú és a művek intenzitásához képest nagy terjedelmű életművének, mondhatni „grafomániájának” fő oka Tarján szerint is abból az alkati sajátyságból fakad, hogy neki, akár Gyurkovics Tibornak, vagy Juhász Ferencnek meg kell írnia a gyöngébb, sőt, a vitatható opusokat is, ahhoz, hogy a jelentős, korszakos művek létrejöjjenek. Páskándi szinte minden hagyományos és modern drámai műfajban lubickolt, a legrangosabb történelmi ihletésű színművei közül is kitoronylik a három püspök-drámát magában foglaló Erdélyi triptichon. Már a többszörös címadások, mottók, előhangok, magyarázatok rendszere is bonyolulttá, prózai, drámai, lírai határsértővé teszi. (1. mottó: FÖLKÉL AZ ÖMLŐ BÚZA NAPJA /És Rosta órája üt: Cím: Vendégség, vagy Egy az Isten: Dávid Ferenc 2. mottó: Fölkél az Ömlő Búza napja ÉS ROSTA ÓRÁJA ÜT/Majd sziták perce jó. Cím: Szekértől elfutott lovak: Péchi Simon, 3. mottó: Fölkél az Ömlő búza napja/ És Rosta órája üt/MAJD SZITÁK NAPJA JÓ EL, cím Tornyt választok: Apáczai Csere János, Magvető Kiadó, 1984) első és harmadik darabja.

Valóban abszurdoidak e drámák, bizonyos értelemben elütnek – Páskándi terminusát alkalmazván – a romantikus dráma fehéren pozitív-feketén negatív ellentétpárjától, hiszen filozófiai értelemben Páskándi egyik hőséneke sincs igaza, de mégsem egyetemesen abszurd a drámák világvége hangulata. Az úgynevezett pozitív hőseket nem az abszolút igazság birtoklása, hanem tiszta, igazságkereső szenvedélyük emeli a hatalomtól megszállott ellenpólusok, adott esetben a fejedelmek fölé. Mindhárom

nagy történelmi drámának az a valódi tétje és dramaturgiai vivőereje, hogy teológiainak álcázott hatalmi harc motiválja mind a majdnem pozitív, mind a viszonylag negatív hősöket. Nem unitárius és katolikus áll valójában egymással szemben az első drámában. A pozitív pólust a tisztalelkű, teológiai téveszméket hirdető tudós Dávid Ferenc egyedül képviseli. Ellenségei a két besúgó, az intellektuális, önámító Socino és a harmatos lelkű prostituált Mária, valamint a manipulátor Blandrata és a fejedelem, Báthory Zsigmond így-vagy úgy, de a vallásalapító főhős vesztere törnek. A többrendbelien áttételes párbaj valódi tétje: nemzeti függetlenség és Habsburg-függőség, ha tetszik: magyar függetlenség, vagy román, vagy orosz, illetve európai függőség. A középső dráma pozitív, de szintén teológiai téveszméket hirdető főhősének, Péchi Simonnak, az úgynevezett zsidózó szombatos teológusnak sem elsősorban hitéleti okokból kell megtagadnia az ószövetségi nézeteket, hanem mert a nagyfejedelem veszélyeztetve érzi hatalmát Péchi úgynevezett fejedelemkeresése által. A Triptichon harmadik darabjában, a nagy magyar enciklopédikusnak, Apáczai Csere Jánosnak sem presbiteriánus nézeteinek teológiai aspektusa miatt muszáj „tornyt” (börtönt) választania, hanem mert a presbiter-rendszer egyházon belül is, felekezeten kívül is megtöri a hatalom hegemoniáját, s a zsinatot helyezi nyíltan a püspök, burkoltan a világi hatalom, a fejedelem fölé. Magyarán: bár Páskándi püspök-drámáiban teológiai értelemben nincs abszolút, tiszta igazság, mindig azoké az erkölcsi katarzis, kik a nemzet függetlenségét védik az idegen hatalommal szemben. Nem véletlen, hogy a két, kiváltképpen briliánsra sikeredett első és harmadik drámában idegenek, európai nagyhatalmak burkolt képviselői által történik a hősök elveszejtése. Dávid Ferencet a júdás alkatú Socino, Apáczai Csere Jánost a leninien csalárd anglikán Basirius csalja csapdába, egyszerre testesítvén meg a román, a szovjet és a sunyi, a forradalmainkat cserbenhagyó nyugati manipulációt.

Páskándi maga is vallja a kötet esszéisztikus szépprózai bevezetőjében: abban az értelemben szakít a romantikus drámával, hogy a legpozitívabb hőseivel sem vállal teljes azonosságot, ám a legnegatívabb hőseiben is megpróbálja fölmutatni az igazságszót és az igazságérzet jelenlétét. Szereplői abban az értelemben is ambivalensek, hogy egyszerre öntörvényűek és kiszolgáltatottak: Az író idézve: „Az ember helyzetek foglya, de különös fogoly: ő maga építi a helyzeteit, amelyek aztán foglyul ejtik, Esetleg megszabadítják”. Páskándi drámáinak szerves részei a prózai esszék, magyarázatok, interludiumok, melyek olykor terjengőssé is teszik őket.

Mintaként tegyük részletesebb elemzés tárgyává a legjobbak közt is legjobb Páskándi-drámát, a Vendégséget. Ez a gondolatilag, szerkezetileg is szinte tökéletes, ökonomikusan zárt színmű az első megjelenése után, 1972-ben olvasmányként, később színpadi műként is a drámairodalom élvonalába emelte az író. Az 1578-ban játszódó Vendégség vagy egy az Isten főszereplői nagyrészt valódi személyiségek. Dávid Ferenc, az egyetlen magyar gyökerű felekezetalapító püspök, először katolikus plébános, utána lutheránus püspök, fénykorában református, majd egyházalapító unitárius püspökként a protestáns János Zsigmond fejedelem udvari prédikátora volt. Jelentős részben az ő tevékenységének köszönhető, hogy Erdély a vallási türelem jelképe ma

is Európában. 1568. január 6–13-ig tartották Tordán azt a híres országgyűlést, ahol elsőként Európában határozatot hoztak a vallásszabadságról. Dávid Ferenc kálváriája 1571-ben kezdődött, amikor János Zsigmond halála után a katolikus Báthory István lett Erdély fejedelme, ki nyomban elvette a gyulafehérvári nyomdát az unitáriusoktól. Az 1572. évi marosvásárhelyi országgyűlés megerősítette a vallásügyi törvényt, de egyben kimondta az újabb hitújítások tilalmát is. Dávid Ferencet ennek a tilalomnak az alapján fogta perbe 1579-ben Báthory Kristóf fejedelem. A hite miatt életfogytiglani fogságra ítélték, a dévai várbörtön foglyaként halt meg. Páskándi Géza Vendégség című drámája Dávid Ferenc unitárius püspök börtönszerűvé stilizált kolozsvári házában játszódik. A cselekmény szerint egy Socino nevű olasz, lázadó, felforgató, destruktív, árulásokra is hajlamos unitárius teológus érkezik vendégségbe Dávid Ferenchez a drámában közvetlenül nem szereplő Báthory Kristóf fejedelem kérésére (utasítására). (A figura valós megfelelője Fausto Socinus). Az álvendégség-spiclitelepítés sátáni ötlete egy Blandrata György nevű szintén olasz származású unitárius orvostól, a katolikus fejedelem kegyencétől származik. A jöttment, mindenünnen elüldözött felforgató „vendég”, a világjáró Socino feladata huszadik századiasán sokrétű: teológiai vitákat kell provokálnia, hogy kimondassa expressis verbis Dávid Ferenczel Jézus Krisztus isteni eredetének tagadását, hogy lebuktassa vendéglátóját. Az unitáriusok mérsékeltbb ága szerint Atya, Fiú, Szentlélek háromsága egylényegű, szerintük a többi egyház túl nagy hangsúlyt helyez a három Isten-személy különállására. A mérsékelt változat tehát árnyalatokban tér el a többi keresztény egyház tanításától, inkább csak a Szentháromság szóhasználat ellen tiltakozik. Socino játszmájának tétje nem kevesebb, mint rábizonyítani Dávid Ferencre, hogy Jézus Krisztust az unitárius vallás szélsőséges variációjának megfelelően földi embernek tartja, ami valójában teológiai képtelenség, súlyos tévedés. Magyarán, Socinót, az örök romboló lázadót spicliként használja föl a hatalom egy valóban téveszméket valló, de tisztességes gondolkodó ellen. A dráma történelmi tényeken is alapuló fikciója szerint a két idegen besúgó tevékenysége juttatta börtönbe Dávid Ferenc püspököt, ahol rövid idő alatt halálát lelte.

Páskándi Géza megtoldja a besúgott-besúgó duót egy fehérmájú fiatal lánnyal, aki a besúgó és a besúgott közös besúgójaként ellenőrzi a manipulatív folyamatokat és mindkét „nagyember” szeretője lesz. Azzal áltatja magát, hogy beszennezi, meggyalázza őket, a gyöngék eszközeivel manipulálja az őt manipuláló erőseket. Írónk a drámai feszültséget mesterien feszíti túl azzal, hogy mind Dávid, mind Socino tudja a másiktól, hogy valójában mit akar, de úgy tesznek, mintha elhinnék, hogy csak tudósok közti megszokott szópárbajt vívnának. Socino, az önértetét önámító módon menteni próbáló intellektuális besúgók megszokott ön-manipulációjának megfelelően elhiteti magával is, hogy az általa megfigyelt áldozattal valójában összejátszik, s együtt vezetik félre a hatalmat. Sőt, még az együgyű Mária is úgy hiszi, hogy becsapja, megalázza mind a hatalmat, mind az általa megfigyelt „nagyembereket”. Ám alapigazság, hogy a hatalommal szemben gyöngé kiszolgáltatottak csak ideig-óráig képesek kijátszani egymás ellen az erősebbeket, a Páskándi-dráma aktuális sugallata

szerint a román és a szovjet elnyomókat. (Nekem is, számos erdélyi, mezőszéki, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai rokonom, ismerősöm védte magát azzal: azért léptem be a kommunista pártba, hogy a szovjet árnyékba húzódva védelmet találjak a szlovákokkal, a szerbekkel, az ukránokkal, a románokkal szemben.) Páskándi drámájában a „tisztalelkű hetéra” Mária halála leplezi le az önáltató elméletet: hiába szennyezte be önmagát, s húzta le a saját szintjére kurvapecéként Dávidot is, Socinót is. A hatalom megsemmisíti a vele szembe fordulókat akár nyíltan, akár burkoltan próbálkoznak az ellenállással. A besúgónak viszont nem jár erkölcsi felmentés ezen a földön, akár a családért, akár a jobb életért, akár dupla önáltató csavarral a hazáért árulta el a hazát.

Ettől a huszadik századian intellektuális és bonyolult, tudományosan megszerzett spicli-rendszertől válik Páskándi Géza műve valóságban áltörténeti abszurdoid paraboladrámává a modern kori diktatúrákról, amely játszódhat(na) 1945, 1956 után Erdélyben, az anyaországban, de akár a Szovjetunióban, vagy a Stazi-pokolban, a kommunista NDK-ban is, ahol, mint kiderült, nem ritkán férj és feleség egymás besúgóí voltak 1990-ig. A dráma abban az értelemben is abszurd és ambivalens, hogy Dávid Ferenc korántsem a teljes igazság birtokosa, hiszen látszólag csupán egy teológiai tévedés, képtelenség, a Szentháromság tagadása miatt ítéli gyakorlatilag halálra igazságtalanul a börtönbüntetéssel az a fejedelem, akinek filozófiai, teológiai értelemben igaza van Páskándi szerint is, hiszen ő református hívő, s mint ilyen vallja Jézus Krisztus isteni eredetét és a szeplőtelen fogantatást. A dráma igazi üzenete éppen az, hogy senkit sem szabad üldözni akár a helytelen, téves nézetei miatt sem. Gondoljunk csak bele: Páskándi esszéiben visszatérő motívum, hogy ő egy áztatott nemzedék gyermeke, kibe beleégették a szocializmus tévhitét, képtelen teljesen kiszakadni Marx, Engels paradigmaiból, s nem egyszer azon kesereg, hogy antimarxista is csak marxista módon tud lenni.

Döbbenetesen hiteles a magának mindvégig hazudozó, önmagát is becsapó besúgó, a hatalom képviselőinél látszólag rokonszenvesebb Socino figurája. A forradalmárból lett spicli azzal áztatja magát, hogy ha ő, az alapjában tisztességes ember szolgáltat információkat a hatalomnak, akkor tulajdonképpen a hazát védi, s az általa besúgott-tönkretett embernek is használ, hiszen megpróbálja kijátszani, dezinformálni a hatalmat, s kedvező képet festeni áldozatáról. Gondoljunk csak Szőnyi Tamás Tikos írás című könyvének leleplezéseire: hány és hány három per hármassá, vagy hivatásos párt kultúrfunkcionáriussá, hivatásos KISZ-apparátscikká lett filmrendező, költő, irodalomtörténész, újságíró próbálja magát is becsapni, s a mai, tapasztalatlan fiatalokat is megetetni azzal, hogy ő tulajdonképpen a hatalomnak ártott, egyszemélyes forradalmár volt. (Vigyázat: nem összetévesztendő a három per hármas ügynök és a nyíltan kinevezett vállalati, vagy katonai általános hangulatjelentő, ahogy a választott nem hivatásos vállalati KISZ-titkár, egyetemi csoporttitkár sem azonos a besúgókkal és a főállású funkciókkal.) Páskándi abszurdoid drámájában a múltba plántáltan képeződik le a bolsevista hatalom manipulatív ördögi szerkezete, amely jó szándéktól függetlenül teszi eszközemberré azokat, akik átlépik azt a Rubicont,

amit nem szabad: s belépnek a kommunista pártba, hivatásos KISZ-funkcionáriusok, munkásörök, vagy besúgók lesznek. Páskándi Géza monográfiáját, Szász Lászlót idézve a totális diktatúra „köztes emberre” teszi mindazokat a kiemelkedően tehetséges, középszerű, átlagon aluli embereket, akik képtelenek ellenállni a népboldogítónak álcázott ordas eszmék, a faszizmus, a kommunizmus, a szocializmus, a baloldali liberalizmus szirénhangjainak.

SZÜRREÁLIS PÉLDÁZAT A DIKTATÚRÁK EGYLÉNYEGŰSÉGÉRŐL

Nemcsak a költői prózaírói elfogultság, a rokon paletta fölismerése, hanem az immanens értékek egyértelműsége késztet arra, hogy Páskándi olykor a drámákhoz és az esszékhöz képest kiváltképpen kevésbé értékelt regényeit vegyem elsősorban górcső alá, kitekintéssel a drámák, az esszék, a versek hangnemére is. Revelációélményként szembesültem Páskándi Géza Beavatkozás című fantasztikus költői parabolaregényének (akkor még nem dívott itthon a fantasy kifejezés) erényeivel 1980-ban a Magvetős újrakiadás jóvoltából. A könyv először 1974-ban a Kritikon jóvoltából jelent meg, éppen abban az esztendőben, amikor az író akkor használatos kifejezéssel repatriált, pedig valójában az anyaországba menekült. Első olvasatra szellemi kalandregénynek véljük, melynek hagyományait Magyarhonban alighanem Szerb Antal teremtetten meg misztikus, ironikus eszmetörténeti krimijével, de emlékezetünkbe tolnak Gilbert Keith Chesterton (1874–1936) Brown-atyja krimije is, melyekben a katolikus keresztény filozófus a kommersznek álcázott műfajban térít. Mintegy a világ abszurdoid voltát jelképezi és igazolja a tény, hogy a könyvről szóló fiatalosan őszinte kisesszémet 1980-ban csak egy üzemi lapban tudtam megjelentetni. A Pendragon legendával és Chesterton bűnügyi regényeivel Páskándi távoli rokonként terem egyedi, senkire sem hajazó, tragikusan többrétű példázatot a fasiszta és a fasiszta kommunizmus létrontó, lélekromboló mechanizmusáról, de akár a mai gyilkosan álkeresztény, vagy egyenesen sátánista szekták is eszünkbe juthatnak róla. Páskándi Beavatkozása a kisregény kereteit elegánsan szétfeszítve sűríti egybe gondolati drámáinak, abszurdoidjainak eszmei és stilisztikai polifóniáját. A mű két központi alakja Bert, az alkotói invenciozitással megáldott-megvert nyomozó, illetve Leander, a megszállott szektaalapítóból lett bűnbandavezér, a filozófiai alapú tömeggyilkos, Hitlernek, Sztálinnak, Rákosinak, Kádárnak, Dejnek és Ceaușescunak rémálomszerűen fantazmagórikus alakmása. A zseniális ifjú nyomozótán ki akar törni a földszintes fél-szabálýsértések, a „tyúktolvajlások” ördögi köréből, s úgy tűnik, megtalálta élete nagy ügyét egy látszólag kisstilű levélhamisítás nyomán gyűrűző rejtélyes gyilkosságsorozatban. Közben viszont fölébred benne az etikus ember szükségszerű kéteye, amely lelkifurdalássá fokozódik. Attól fél, hogy a jelentéktelen félrelépés az ő beavatkozása miatt duzzadt tömegmészárlássá. Elérté mindazt, amire minden filozófus nyomozó (és író) vágyik titokban, a Páratlan Bűntettet (a páratlanul nagy témát), de rádöbben a korábbi várakozása mélyén rejlő paradox erkölcszelenységre: az ő feladata az emberiség keresztény humanista értékeinek védelme, amellyel ellentétben áll az a tény, hogy a föltárás, a fölfedezés vágyával akarva, a beavatkozásával pedig

akaratlanul provokálta a legnagyobb vétket, az emberélet elleni merényletet. Válságba kerül, tudatosan passzivitásra ítéli magát, önmarcangolásából barátja, a kevésbé ki-robbanó, racionálisabb tehetség típus, Gomor ragadja ki. Ráébreszti, hogy most már akkor is kötelessége lecsapni a bűnösökre, ha ő szabadította ki a szellemet a palackból. E példázat Albert Camus *Pestis* című példázatregényének mintáját követve beszél valamiről, de valami másra gondol. Camus egy Daniel Defoe-idézetet tüntet föl nagy-regénye jelmondataként-mottójaként: „Valamely bebörtönzést másfajta bebörtön-zéssel ábrázolni éppoly ésszerű, mint bármilyen valóban létezőt valamilyen nem létezővel. Páskándi különleges kisregényének gondolati esszenciájában összefonódik a diktátor és a diktatúra elleni küzdelem morális kategorikus imperatívusza az alkotói kényszerrel, s a kétellyel, mely minden művészen fölmerül, amikor közvetlenül is beavatkozik a társadalmat gyökeresen felforgató eseményekbe: vajon nem okoz-e nagyobb bajt az eredetinel az olyannyira és oly gyakran lejáratott forradalmi aktivitással?

A misztikus, titokzatos társaság lelepleződésével ér véget a bravúros nyomozás, amely közel hoz bennünket az egy vérből való, egy töről fakadt eszmesátánok: a nemzeti és a nemzetközi szocializmus sötét titkához. A Sátán pozitív, humánus, de lefejezett, magyarán Istentelen, vagy a hitet lényegéből kiforgatón vallásellenes, keresztényellenes, tehát ál humanista eszmék nevében bírja rá a manipulálható embereket a legszörnyűbb rémtettek, az emberirtásra. Leander, az egykori postás minden újkori népirtó és minden történelmi vallást gyalázó szektavezéer szimbolikus alakmása hamis felsőbb sugallatok parancsára kezdte „megmenteni” az emberiséget a második világháború alatt, majd azt követően is a tragikus hírektől. Társaságot alapított postásokból, akik megsemmisítik a negatív híreket tartalmazó leveleket. Hátborzongató szeánszaik fő szimbóluma a hófehér boríték és a bélyegző alakú kalapács, amellyel kivégezték mindazokat, akik megsértették a Tiszta Eszmét, s visszaéltek e levéltitokkal, vagy a szekta leleplezésére törekedtek. Páskándi regénye könnyed, bravúros formában vall a nemzeti és a nemzetközi szocialista, kommunista szovjet típusú, ha úgy tesz, a Ceaușescu-féle ravaszul, árnyaltan homogenizáló neonácizmusról, a világboldogítónak szánt eszmék veszedelmes kétarcúságának csapdájáról. Mindhárom, vagy mind a négy diktatúrátípusról, a Rákosi, illetve Dej, a ravaszabb, tetszetősebb eszmékbe csomagolt Ceaușescu-diktatúráról, de modellezi a kádári változat lélek- és létrontó gerincrothasztását is. Az író végső bölcsessége: a humanizmus nevében sincs joga embernek ember ellen fordulni. Ha felüti a fejét a gyilkos eszmekór, a cselekvő beavatkozás aktív kockázatát az alkotó embernek is vállalnia kell. E bűnügyi regény a diktatúrák színeváltozásainak modellezése mellett krimibe burkolt írói hitvallás is. Kifejezi a szocializmus hitére nevelt, ám kiábrándult, áztatott nemzedék lélekállapotát, és sokkal inkább hajaz a különbségek dacára Friedrich Dürrenmatt anti-krimijeire, az Ígéretre, A balesetre, a Bíró és a hóhéra, A megbízásra, melyekben az abszurd véletlen teremt tragikus alaphelyzeteket. Paradoxnak tűnhet, de látszólag egészen más tematikájának dacára e nemzedék közérzetének hitelesen extrém kifejeződése a *Tű foka* című Páskándi versregény 223. fejezete. Az Irigység címet viseli, s az álcázott tömegműfaj enigma rendszerét használja. Ahogy a Beavatkozás ál-krimi,

az Irigység ál-pornó: egy vén kéjenc és egy gyönyörű, aranyhajú lány kancsal, perverz nászát figyeli és irigyli a költő, aki az aranyhajú lányhoz képest „szíjas öreg”, a vén kanhoz viszont oly fiatal. A megkésett, már csak ideiglenesen ifjú, negyvenes években született diktatúraellenes alkotó mindenünnen kirekesztettségének, Páskándi és a még később érkezettek sehová sem tartozásának hiteles szimbóluma e költemény is, akár az esszé, amelyben azt fejtegeti többünkkel Temesi Ferenchez, vagy akár jómagamhoz hasonlóan, hogy az igazán egyetemes alkotások valójában provinciálisok, regionális jellegűek, még a legszürreálisabb változatban is: „A világnak azonban nem szűnik meg a történelme, a tájféldrajza. Ez a történelem pedig nemcsak egyetemes lesz, hanem regionális is. Lábjegyzetben hozzáfűzi: Még a hasnak is van „nemzeti öntudata” (lásd, Nemzeti konyhák, ízek). Ugyanakkor az anyanyelv halála? Lehet-e egységes „világnyelv”? című esszé (Páskándi Géza: A szabadság színeváltozásai, Magvető, Gyorsuló idő, 1984. 65-73. old.) néhány kitétele igazolni látszik Páskándi kesergését, melyet még az első érdemi beszélgetésünk, rövid összeveszésünk, majd látványos kibékülésünk után szóban is elmondott: könnyű a te nemzedékednek, talán azért is, amiért látszólag nehezebb. Ti, 1948–1982-ig születettek már annyira kiszorultatok a kádári (Ceașescu-féle stb.) lappangó diktatúrák megokosodása miatt az irodalomból és a tudományból, hogy már kicsit sem fertőzött meg benneteket a marxizmus terminusrendszere. Mi, akik már gyerekként észleltük és megéltük a sztalinizmust is, nem csak marxista stílusban vagyunk antimarxisták, hanem még antisztalinisták is csak sztálinista tónusban tudunk lenni. Ebben az esszében ugyanis az osztály nélküli társadalom utópiájáról is érkezett:

REGÉNY-RÉMÁLOM A REGÁTI KOMMUNISTA MEGSEMMISÍTŐ TÁBORRÓL
S visszatérve az abszurdoidításra, keveset írnak, beszélnek Az árnyékfejtők című egészen különlegesen remek regényről is, melyet 1988-ban adott ki a Szabad Tér kiadó. Köztudomású, hogy Páskándi Gézát 1957-ben izgatásért letartóztatta Gheorghe Gheorghiu-Dej rendőrsége, s 1963-ban szabadult, hat esztendő telt el kolozvári, szamosújvári börtönökben, valamint a Duna-deltában lévő kényszermunkatáborban. Az árnyékfejtők című úgynevezett regényes történetben – ő maga hívta így, – máskor meg „sorsos történetként” jellemezte írását, melynek forgatókönyv-változatával elnyerte 1982-ben, nyolc évvel áttelepülése után a Magyar Televízió földjét, de 1988-ig sehol nem mutatták be. Ahogy Páskándi monográfusa, Szász László is leírja (az Árnyékfejtőket nem elemzi), Páskándit nehéz, lehetetlen volt szóra bírni, így csak sejthetjük: alkati sajátosságainak, írói habitusának köszönhetően írt a lágerélményből szürreál-költői, nyelvi sziporkákban, leleményekben gazdag, csavaros cselekményű regényt, melynek részelemei valóságosak, egészében viszont már-már fantáziatörténetként reinkarnálódnak. Stílusában, szürrealizmusában igen csak különbözik témárokonaitól, Borowski Auschwitzban és Birkenauban játszódo Kővilágjától, Lengyel József Újra a kezdetétől, mely Buchenwaldról beszél, de a magyar Gulágot is modellezi, Kertész Imre Sorstalanságától, Keszi Imre Elysiumától, Rózsás János Gulágról szóló Keserű ifjúság I-II. című regényéről, Jeszenszky Iván Kitelepítettek című Ebes-

hortobágyi szocialista láger regényéről, Kelemen Erzsébet Itt ragadt lélek című új, többek között magyar és szovjet Gulág tárgyú kiváló regényétől, a nagy etalon-folyamtól, Szolzsenyicin Gulag-epopeijától, (A Gulág szigetvilág 1918–1956, három kötetben, A Gulág szigetvilág 1918–1956 egy kötetben Edward E. Ericson szerkesztésében, Rákkórház, Ivan Gyenyiszovics egy napja). Ezeket a vérfagyasztó tárgyilagosság jellemzi. Páskándi ezzel szemben egy Duna-deltába plántált borzalmas munkatáborot konstruál meg lidércálomszerű legendaként, zaklatottan hektikus költőiséggel. A foglyok, az áldozatok között vannak magyar, sváb, román ex-horthysta és kommunista katonatisztek, reakciónak mondott értelmiségiek, a sajátjaik által bebörtönzött revizionisták sőt, még sztalinisták is. Az intellektuális rabok rendkívül árnyalt vitákat folytatnak Erdély történelméről, Trianon tragikus hatásairól, Jaltáról, Moszkváról hajnaltól éjfélig, látástól vakulásig, értelmetlen robot közben, vagy a kórház viszonylagos paradicsomi biztonságába behúzódva. A valószínűtlen költőiség hitelességével tárul elénk a foglárok világa is. A román táborparancsnok, ki látszólag zsarnokoskodik, de ki is van szolgáltatva a szadista, félőrült, látszólag paraszti ésszel megvert-megáldott, valójában pszichopatologikus őrmestereknek, a link, a piás, a szexmániákus tiszteknek, köztük persze jóval több a román, mint a magyar és a szász. Harmadik pólusként megjelennek az őslakók, a civilek, a jólelkűen segítőkész hívőtől a kápói lelkű szadistáig, aki jobban gyűlöli a foglyokat a foglároknál.

A valóságos helyzet ab ovo szürreális, abszurdoid. Az olvasó a valódi Duna-delta láger lázálomszerűen költői alakmájában, egy rémálomban találja magát, ahol össze vannak zsúfolva a Dunától, a holtágak, mocsarak szövevényétől körbevett területen egymástól élesen különböző emberek és emberszabásúak, rabtartók és rabok. Ebből a világból akkor is lehetetlen elszökni, ha valaki elméletben átjut a nagyon széles határsávon, a szögesdrótokon, a mocsár ugyanis kiismerhetetlen az ott lakó civilek számára is. Bármily paradoxnak tűnik annak, aki nem élt soha zárt közösségben, kollégiumban, kaszárnnyában, fogdában, börtönben, de a kiszolgáltatott internáltak is képesek viszontmanipulálni a totális diktatúrát megvalósító és megtestesítő tiszteseket, tiszthelyetteseket, főtiszteket. Némiképp sorsközösséget teremt köztük, hogy a foglár társadalom tagjait is büntetésből helyezik a világtól elvágtott Duna-deltába, még a parancsnok is kegye vesztett kommunista nagykutya. A foglárok családja, kivált az asszonyok érzik őrijtően egyhangúnak a még cifrának sem mondható biztonságos nyomorúságot, olykor alig érznek különbséget a saját életük és az internáltak sorsa között. A kiszolgáltatottság látszólag kölcsönös, hiszen a táborban a kiszolgálók mindegyike az orvostól a borbélyon át a szerelőkig mindenki fogoly, hiszen normális orvos, tanár önként nem jön ebbe a pokolba. Ráadásul olcsóbb, ha a személyzet „ingyen” dolgozik, ugyanakkor bizonyos értelemben nélkülözhetetlen. Ha megtartja a diktatúra szabta természetes határokat, akár afféle idézőjeles bratyizás, fraternizálás is kialakulhat az öt egymástól távol eső csoport (közönséges internáltak, személyzet, foglárok, családtagok, helyi civilek) között.

Páskándi a szürreális költészet, az abszurdoid irányában elmenekülvén teremt senkire-semmire sem hasonlító remeket. Művében hiper-intelligens foglyok a teremtő

képzelet hatalmát latba vetve kényszerítik kínzóikat arra, hogy eljátsszák a világ egyik legabszurdabb valóságsszínházát, vagy gesztusfilmjét. A tisztí és tiszthelyettesi házak gyéren el-vászondőnyözött ablakán át esténként afféle árnyjáték formájában lehet látni, ki kivel mit művel és hogyan. S ez az árnyékszínház elszabadítja nem csak a foglyok, de a pokoli ügyességgel bevetett fogvatartók fantáziázását és erotikus vágyait. Az egyenruhások először csak kukkolják egymást, de hanem rászoknak arra is, hogy átjárnak egymás kamrájába tejfölt lopni. Nem csak hogy felszarvazzák, hanem körbeszarvazzák egymást. Így válnak igazi árnyékfejtökké, felszarvazottak és fölszarvazók úgy tesznek, mint ha nem tudnának a szánalmasan erotikus Faust-i Mefisztó-rondórendszeről.

Az árnyékfejtés nem ám afféle ártatlan szórakozás, előbb-utóbb brutálissá fajul, ugyanis az unatkozó asszonyok szükségképpen tútesznek a fáradt férjeken, előbb-utóbb már ők válnak kezdeményezőkké, túlteljesítik az árnyékfejtést, s nem tartják be a szegényesen pokoli játék íratlan szabályait. Olykor-olykor kénytelenek kék foltokkal tarkított ábrázattal napokig behúzódni a házaikba. A körbeszarvazás, a kukkolás – utóbbiból a foglyok is részesülhetnek, sőt, ők irányítják a lidérces happeninget –, kényes egyensúlyt teremt, amely lélekromboló mindenki számára. Mind az internáltak, mind a keretlegények, mind a helyi lakosok betartják az íratlan szabályt: úgy kell tenni, mint ha a diktatúra demokrácia lenne, s az árnyékfejtés nem is létezne.

A parabola törvényei szerint az egyensúlyt a zárt közösségbe érkező idegen bontja meg, s rombolja szét. Páskándi regényében a robbantást egy nyalka, humánus tiszt, név szerint Turka hadnagy hajtja végre, felemás sikerrel, ami az életébe kerül. Neve nyomán lehet akár magyar is. Embersége miatt került büntetésből a táborba, s humanizmusból bánik látványosan, nyíltan is jól a foglyokkal ellenszolgáltatások nélkül. Már ezzel is törvényt bont. Ráadásul nőtlen, így nem tud beszállni az adott-kapok játékba, ő csak kap. Házi Don Juanként nem tartja meg azt az íratlan szabályt sem, amely szerint tiszt csak tisztefélességgel, tiszthelyettes csak tiszthelyettesi oldalbordával léphet félre. S ami már tűrhetetlen, sorra szeretnek belé tisztek, tiszthelyettesek, civilek párpai. A parancsnok neje pedig vele akar elszökni valamelyik fővárosba, Kolozsvárra, vagy Bukarestbe. Ezért a tiszthelyettesek lemeszárolják, a mocsárban elássák, s megpróbálják legendává avatni, s azt a látszatot kelteni, mintha sikeresen elszökött volna a táborból.

Ám a szerelmes asszonyok följelentése nyomán külső ellenőrzés érkezik, amely a megsemmisítő léger lassú erodálásához vezet. A diktatúra – ahogy a román forradalomban és 1994–98-ig, 2002–2006-ig az anyaországban, valóságban is megtörténik – csak félig bukhat meg, ha a változásokat a diktatúra kiszolgálói irányítják, vezényelik le, állnak élére. A Kései dolgok című epilógusból megtudhatjuk, amit azóta konkrétan is tapasztaltunk: a kommunizmus (-t modellező megsemmisítő tábor) romjai a vértleneket is maguk alá temették. Nem csak a Dej-Ceausescu-féle, durva terror képe vetül az olvasó tudatának falára. Páskándi e regényt már repatriálása után írta, s többszörösen is átírta, a regény kései korokig átívelő utóhangja modellezi a gerincpuhító, jellemzülesztő anyaországi Kádár-korszakot is.

A regény mottója is lehetne egy Fichte-idézet és a hozzá fűzött Páskándi-magyarázat A szabadság színváltozásai című esszékötet 55. oldaláról: „Rousseau mondja: sok ember mások urának tartja magát, holott még náluk is inkább rab: sokkal helyesebben is mondhatta volna: mindenki, aki mások urának tartja magát, maga is rab ... csak az szabad, aki maga körül mindent szabaddá akar tenni ...”

ÁLDOKUMENTARISTA KRIMI A SZOCIALISTA FALUROMBOLÁSOKRÓL

Azt hihetnők, hogy Az árnyékfejtők ál-erotikusan tragikus költői látomásregényének, egyben erőszakpéldázatának ragyogó szintézisét aligha követheti hasonlóan intenzív, lüktető és rendhagyó regény. Saját prózai gyakorlatomból is tudom, hogy egy minden mondatában versi rangon kimunkált nagyprózai alkotás elképesztően lemeríti az alkotó energiakészletét, több éves, olykor évtizedes szünet szükségeltetik. (Ld. Dosztojevskij, Bulgakov, Hernádi életművének hullámzásait.) Mint ahogy már egyszer utaltam is rá, az élete gyertyáját Erdélyben is, az anyaországban is kétfelől, intenzíven égető Páskándi Géza, mintha érezte volna, hogy kevés evilági időt szabott ki számára az Isten, kiben feltétel nélkül hitt, kételyei az emberiségre és önmagára vonatkoztak. A SÍRRABLÓK című terjedelmében is grandiózus, szerteágazó, műfajtörő és határsértő szabálytalan remeklés 1989-ben látott napvilágot szintén a Szabad Tér edíciójában, korábban nem jöhetett volna ki, ahogy Az árnyékfejtők sem igen ment volna át a kiadókba költöztetett cenzúrán 1985 előtt. A nyelvújításban és a példázatosságban is Páskándival némiképp rokonítható Hernádi Gyula szürnaturalistának nevezte erőszak példázatregényeit, főként a Kiáltás és kiáltást, valamint a Sirokkót, s a későbbi ál-kalandregényeit, keményen erotikus paraboláit, dürrenmatti ál-krimijeit. Páskándi Sírablók című összetett műfajú, krimi, horrort, erotikát, szabadszajúságot, dokumentarizmust, esszészerűséget ötvöző nagyregényére is illik a Dürrenmatthoz társított anti-krimi jelleg. Madarász Imre dolgozatát idézve „megszüntetve megőrzött” krimi-jelleg. Szász János monográfiájában is utal erre, kimondván: a Sírablók témája „Dürrenmattnak százoldalas, pergő krimi, Tolsztojnak háromkötetes folyamregény.” Szerintem Páskándi egy írói Gesamtkunst egyszemélyes kánonon kívüli kánonját követve írta meg költőien szerteágazó, nyelvileg is sokrétű abszurdoid tényregényét. Bizonyos értelemben nagyon is találó a Dürrenmatt párhuzam. Páskándi a rendhagyó szerkezetiség ellenére is klasszikusan kimunkált történelmi abszurdoidjaiban, az Erdélyi triptichonban még tartja magát a történelmi dráma szabta keretekhez, bár lépten-nyomon szét is feshíti azokat nyelvezetének lírájával, s a prózaforma interludiumokkal. Ám, szintén Dürrenmatthoz hasonlóan Páskándi sem a sokkal ismertebb drámáiban, hanem a három elemzett abszurdoid regényében tárta föl legszélesebb spektrumban mind a létfilozófiai, mind a társadalmi alapigazságokat. A Sírablók már-már sziszifuszian értelmetlennek, a katarzis esélyétől is mentesnek, kifejezetten antikatartikusnak láttatja evilági létünket, még a Beavatáshoz és az Árnyékfejtőkhöz képest is. (Az életmű nagy terjedelme miatt sem térek ki a többi regényre és a többi drámára, versre, esszére.) A mottók, az előljáró szavak és a kötetzáró függelék esszészerű keretet teremt Nagymagyarország, Erdély múltját, jelenét,

jövőjét magába olvasztván. Az intellektuális keret és a benne foglalt pszeudo-szociografikus „főszöveg”, vagyis a négy áldokumentarista visszaemlékezés között metafizikus, filozofikus egységet teremt a balladisztikus legendastílus, a felnőttmese parttalanul fekete áradata. Olykor, mintha Kallós Zoltán gyűjtéseinek zaklatott prózai megfelelőit olvasnánk, máskor Zsille Zoltán alanyi szociográfiáit. Az árnyékfejtők teljes olvasói koncentrációt igénylő műfaji, nyelvi, gondolati polifóniája azt a hamis tévhitet szülte, amely szerint az anyaországban született alkotások kevésbé értékesek Páskándi életművének erdélyi szegmenséhez képest. A még bonyolultabb, 1989-es megjelenésű Sírablókról még a monográfus is bevallja, hogy az első tíz oldal elolvasása után arra érzett késztetést, hogy letegye, mint az olvasók jelentős része, kik egy-két oldal elolvasása után olvashatatlannak minősítették eme két kiváló Páskándi művet is. Bizony, igaztalanul...

A Sírablók tanulmány-kerete egy országrészről ad történelmi áttekintést egy üldözött, eltűnt fiatal fiktív teológus, író, Köntös Ábel optikájával a két honfoglalástól napjainkig terjedő érvénnyel. A sokágú, teljességre törekvő esszétanulmány megállapítja, hogy a Kárpát-medencében Erdély (Bácska, Kárpátalja, Felvidék, Alpokalja és a csonka anyaföld mindig is spirituális és geopolitikai egységet alkotott. a barbár trianoni hentesmunka, majd a bécsi döntések pünkösdi királyságát megtorló még igazságtalanabb 1945 utáni párizsi ország-csonkítás az Erdélyben (és a többi elcsatolt országrészben) élő magyarok megkérdése nélkül, a többségi nemzetek javára történt. Páskándi Géza a regény utójangjában Köntös Ábel nevében idézi azt a nagyhatalmakhoz intézett beadványt, amelyet 1947 tavaszán Márton Áron katolikus, Vásárhelyi János református püspök, Korparich Ede, a Hangya Szövetkezet elnöke, Lakatos István nyomdász, dr. Szász Pál, a legnagyobb akkori tömegszervezet, a Földművesek Gazdasági egyesületének elnöke írt alá. E kiáltvány és a regényt keretbe foglaló tanulmány bűvópatakforma leitmotívja a kérdés: miért van az, hogy a románok minden egységesítő, homogenizáló törekvése, a Nagy Románia elvtől a dákóromán agyréim-elméletig belefér az egészséges nemzettudat fogalmába, miközben a magyarok minden revíziós és nem revíziós jellegű autonómia törekvése náciizmus?

A regényt megnyitó és lezáró tanulmánykeret intellektuális alapvetése keretbe foglalja a főszöveget, amely mintegy torztükörként mutatja meg a trianoni, jaltai, párizsi tragédia lecsapódását a huszadik századvégi, erdélyi „köztes emberek” tudatában. Ez az úgynevezett főszöveg négy különböző, elvben egyszerű ember szólamában meséli el a legendát arról, hogyan kezdődött el a Ceașescu-féle falurombolás, melyet sokak téves hiedelme ellenére a mi 1988-as nagy tüntetésünk csak megállítani tudott, megakadályozni nem, hiszen jóval korábban beindult. A nemzettudatot a legtartósabban a hagyományörző, szerves falusi közösségek szétzilálása, a templom és az iskola, a temető lerombolása képes tönkretenni. (Páskándi csak utal arra, mi tudjuk, Makovecz Imre már – külsősök által is látogatott – egyetemi előadásaiban is gyakran hívta föl arra a figyelmünket, hogy Kádár János a 70-es években elkezdett település összevonásával, megközelítően kétezer anyaországi helység szerepnélkülivé tételével eredményesebb volt a kevésbé látványos falu- és a nemzettudat-rombolásban, mint

Ceaușescu). A regényben megmutatkozik az abszurd tény: az erdélyi magyar falvak lerombolásának elkezdését, a templomok és az ősökkel bennünket összekötő sírok ledózerolását a hatalom nem kis mértékben erdélyi magyarokkal végeztette el.

Páskándi Géza egy szégyenletes büntényt helyez a főszöveg történetének fókuszába. A ledózerolásra ítélt és a már lerombolt sírok mélyében éjjelente egy erkölcsileg tökéletesen lezüllött család folytat vállalkozássá fejlesztett kitartó sírrablást a hétköznapi nemzetárulásnak, a tradícióink áruba bocsátásának, meggyalázásának metaforájaként. A történeti múltban természetes volt, de még a hetvenes-nyolcvanas években is előfordult, hogy a hozzátartozók a szívüknek kedves elhunyt mellé temették annak kedvenc, értékes ékszereit. Ám Isten nem büntet, a sátán alázza meg a saját szolgáit, így az ő fekete tréfájaként omlott rá a regény fikciója és a valóságörző legendák szerint a megbolygatott föld a sírrablókra, s olyan iszonyatos kínhalált bocsátott rájuk, amelyet még ők sem érdemeltek ki.

Ám, amikor az anyaországi és a nemzetközi tiltakozáshullám az egekig csapott, a regény valóságos tényeken alapuló fikciója szerint a nyolcvanas évek végén a bolondokházába zárták az események fő tanúit, az életben maradt sír- és falurombolókat. Az elmeklinikára nyugati újságírók érkeznek, s a bolondház őrői, kápoi engedélyezik, hogy négy sírrabló és faluromboló magnetofonra mondja a falurombolások és a sírrablás valóságos legendáit.

E valósághű abszurd krimik is bizonyítják Páskándi Géza igazát: a mi magyar való világunk, legyen bár határon inneni, vagy túli, olyannyira abszurdoid, hogy az írónak, a költőnek stilizálnia sem kell szinte semmit. Négy, idézőjelesen önkéntes, hivatásos faluromboló, egy öreg analfabéta és az ősi legendákat még tudó harangozó, a világ periferiájára szorult, ott pesti argót beszélő vagány, „Jópofa-Öcsi”, a hazafias indokból besúgóvá lett „Fütyürész-Nagy” és a történet nagy részét elhalandzsaló, konfabuláló „Dugó” négyféle elbeszéléséből ismerjük meg az ördögi terv kiagyalóit, a végrehajtókat, a „beleváló”, a nyomorgatottakkal együtt iszogató, olykor emberséges, máskor ördögi kommunista funkcitól az ellenzéki, börtönviselt orvosig. Páskándi úgy dönt, hogy stílusban is, a gondolatok sokrétűségében is ignorálja a valóságosság-
nek a látszatát. Fél-analfabéta, tanulatlan mesélői mintegy kollektív sámáni extázisban olyan lét- és történetfilozófiai árnyaltsággal vallanak nemzeti sorskérdésekről, amire ezek az egyszerű sír-, templom- és falurombolók a valóságban aligha volnának képesek.

Vagy mégis? A regény egyik nagy rejtélye, hogy a pórul járt sírrablók hullájával együtt a hatóságok és a kutatók megtalálnak a dák-román elméletzagyaságot igazolni hivatott ókori római leleteket is, amelyeket a hatalom képviselői, illetve a zsoldjukban álló tudósok csempésztettek oda a sírrablókkal. Valószínű, hogy a sírrablók a hatalom félhivatalos beleegyezésével ténykedtek hát. Ezekre a feltételezésekre nem derül egyértelműen fény. A Sírrablók című regény rejtélyei, kicsit a kilencvenes évek nagy filozófiai horror-krimisorozata David Lynch és Mark Frost Twin Peaks című filmregénye modorában – nem lepleződnek le egyértelműen, hanem újabb rejtélyek kerülnek előtérbe.

S maguk a bolondokháza relatív biztonságában vegetálók is – tőlük aligha várható intelligenciával sejtik, hogy Dürrenmatt fizikusaihoz hasonlóan ők is nagyobb biztonságban vannak a viccosztályon, mint odakünn. Az örült világból csak az örültek házában találhatunk biztonságot, amely kevésbé örült a külvilágnál, – Páskándi regényére visszautalva – Ceaușescu Romániájában és a Kádár János Magyarországon. A regényben olykor az utalások szintjén, máskor expressis verbis is elhangzik: Magyarban sem fenékgig tejföl az élet. A wagnerien zaklatott regény – a kötetzáró függeléktől eltekintve tetralógia azzal zárul, amivel kezdődik: Köntös Ábel gondolataival, melyeknek groteszk árnyékát tükrözik a bolondházi monológok: vajon ki szolgáltat igazságot sokat szenvedett nemzetünknek? Mert az Európai Unió aligha fog. Bennünket korábban a Kelet kizsákmányolt, a Nyugat cserbenhagyott, a Rákóczi szabadságharcotól 1956-ig, 1990-től a nyugat átveszi a felszínen megszélesítve az elnyomó szerepét is, a cserbenhagyás megmarad.

Páskándi szabálytalanul összetett regény-monstruma nagyon is tiszta végkövetkeztetésbe torkoll, Köntös Ábel gondolatainak esszenciális összegzés-kísérletébe (kiről a regény tanúbizonysága szerint ma sem tudunk semmit). Idézem: HA ÉLNE VALAHOL, MONDJUK EGY TÍZTAGÚ NEMZETI KISEBBSÉG ÉS BÁRMIKÉPPEN LEHETSÉGES VOLNA ŐKET ERŐSZAKKAL BEOLVASZTANI ÜLDÖZNI ÉS KIIRTANI – AKKOR MAGA A GLÓBUSZ IS MEGÉRT A PUSZTULÁSRA. MERT HA TÍZ MBER ELPUSZTÍTÁSÁRA TALÁLUNK ERKÖLCSI TÉTELT, ÉRVET ÉS ENYHÍTŐ LOGIKÁT, AKKOR A MILLIÁRDOKRA IS LELÜNK. AKKOR AZ ENYHÍTŐ KÖRÜLMÉNYEK LOGIKÁJA OLYAN AKNÁS TERÜLETTÉ LESZ ALATTUNK, AMELYEN MI ROBBANHATUNK FÖL. A FELHALMOZOTT MENTŐ- ÉS ENYHÍTŐ KÖRÜLMÉNYEKTŐL, ERKÖLCSI EGÉRUTAK LABIRINTUSÁTÓL RETTEGHET IMMÁR AZ EMBER HAZÁJA: AZ A FÖLD.

Itt akár is abba hagyhatnánk, de vissza kell kanyarodnunk a kezdetekhez. Mind a Páskándi drámák, versek, de még inkább a regények és az esszék nyelvi és képi sokrétűsége tükrözi a különféle diktatúrák színe-változásait és egybejárásait. A hatalom az Erdélyi triptichon minden darabjának kezdetén a kádári anyaország látszat-engedékenységeinek jegyében tűnik megengedőnek, hiszen baráti kegyet gyakorolva oktrojálja a főszereplőkre a besúgókat, az ügynököket. A teológiai viták fázisában a látszólag szelídebb Petru Groza, a vadabb Gheorghe Gheorghiu-Dej, a ravaszabb, de még kíméletlenebb Ceaușescu hatalmi struktúra nyíltabb agresszivitását látjuk tetten érni: a nemzeti érdekek megtestesítői látszólag nyíltan képviselhetik a nézeteiket, ám a viták végeredménye eleve el van döntve. A tiszta igazságérzettől és igazságöszöntől vezérelt nemzeti függetlenségért és az emberarcú demokráciáért küszködőkre vagy a nézetek megtagadása, vagy a börtön vár. És abban a pillanatban, amikor nyilvánvalóvá válik, hogy a teológiai viták valójában koncepciók perke, s a börtön egyenlő halállal, a drámák megmutatják a Hitler-, Sztálin-, Rákosi-féle nemzeti szocializmusok totalitáriánus kegyetlenségét. Ugyanezt mutatja a versregény, a három elemzett prózaregény is a hétköznapiak forgatagában illetve a példázat eszkö-

zeivel. Akár a kedélyesen kisvárosiasan induló rémtörténetbe futó krimiben (Beavatkozás), akár a láger-rémregényben (Az árnyékfejtők), akár a kötőien szürreális ál-tényregény Sírablókban örökké változik a hatalom színe és vált nyájasból kíméletlenné az agresszivitásban. A kedélyes vidéki funkciók, akik kis dolgokban kegyeket is gyakorolnak, mint a kádári Magyarország, egyik pillanatról a másikra börtönbe-lágerbe (Az árnyékfejtők), akár a diliházba (Sírablók) zárják a kicsinységekben is ellenállót, a moszkovita helytartók, akár Dej, akár Ceaușescu, akár Kádár birodalmában. S a börtönbe zárt országban egyik pillanatról a másikra visszatér a sztalinizmus totális diktatúrája (Turka hadnagy halála, a Sírablók gyanús balesete stb.)

És végül, Páskándi esszéinek vissza-visszatérő motívuma az, hogy a határhelyzetekben érvényes a „Legyen a te szavad: Igen igen, nem nem” Szent Pál-i parancsa. Isten vagy sátán – harmadik út nincs. Egy tisztességes ember három dolgot nem tehet meg a legszörnyűbb diktatúrában, a kommunizmusban sem: belépni a kommunista pártba, főállású ifjúkommunista vagy kulturális funkcionáriussá válni és szekus, illetve három per hármas besúgóvá lenni. Ha ezeket a határokat nem lépjük át, megőrizhetjük a tisztaságunkat. Ám a diktatúrákban élő tiszta ember igazi tragédiája, hogy mégsem tud intakt maradni. Ugyanis, ha teljesen kivonul a társadalomban, az életműve és az életútja sínyle meg. Nem adják ki a műveit, éhen hal a családja, alkoholizmusba pusztul, lezüllik. Magyarán: beléje költözik az, ami elől elmenekült: a puha diktatúra cselekvésellenes és cselekvésképtelen aszténiája. Csak a másik, a lehetetlennek látszó alternatíva a követhető út: Isten, Jézus, a Szentlélek segítségével a lehetetlent kísértve megvalósítani önmagunkat az adott keretek között. Ám ez lépten-nyomon kompromisszumokra kényszerít bennünket. S a vállalható kompromisszumokon keresztül belénk költözik a puha diktatúra erkölcsi relativizmusa. Nem véletlenül választottam hát esszém címének és befejezésnek ezt a mondatot: „a bűntudatot magunkban újra felosztom! Én, áztatott nemzedék gyermeke, elcsábított fiú, kiáltok: testvér, kimúlsz! Tekints magadba: vallj, gyónj te is, ne csak én! AVAGY NEM GYÓN A GYÓNTATÓ IS VALAKINEK?”

Az életmű egészéről elmondhatjuk: Páskándi Géza a magyar irodalom egyik legeredetibb, a szó nemes értelmében vett posztmodern alkotója, aki egyszerre képes intellektuális, műfajmegújító és társadalomkritikus lenni, s ennél aligha várhatunk többet a szónak tág értelmében jelenkori írótól sem.

